

Modeli dugoročnih suradnji na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni u Gradu Zagrebu

Krešić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of dramatic art / Sveučilište u Zagrebu, Akademija dramske umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:205:202452>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Academy of Dramatic Art - University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA DRAMSKE UMJETNOSTI**

**KATARINA KREŠIĆ
MODELI DUGOROČNIH SURADNJI NA
IZVANINSTITUCIONALNOJ IZVEDBENOJ
SCENI U GRADU ZAGREBU**

Diplomski rad

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA DRAMSKE UMJETNOSTI

Odsjek produkcije

Usmjerenje scenske i izvedbene umjetnosti

MODELI DUGOROČNIH SURADNJI NA
IZVANINSTITUCIONALNOJ IZVEDBENOJ SCENI U
GRADU ZAGREBU

Diplomski rad

Mentorica: Ana Letunić, doc. art.

Studentica: Katarina Krešić

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. UVOD	3
2. PREGLED RAZVOJA IZVANINSTITUCIONALNE IZVEDBENE SCENE U GRADU ZAGREBU	4
2.1. RAZVOJ IZVANINSTITUCIONALNE IZVEDBENE SCENE U ZAGREBU	4
2.2. PREGLED KLJUČNIH POJMOVA	6
3. ANALIZA ZAGREBAČKE IZVEDBENE SCENE	7
3.1. DIONICI NA IZVEDBENOJ SCENI	7
3.2. MATERIJALNI RESURSI	8
3.3. PROSTORNI RESURSI	9
4. PREGLED POSTOJEĆIH MODELA SURADNJE	10
4.1. KLUBTURA	10
4.2. KLIKER	11
4.3. FUNK	12
4.4. KUNSTTEATAR	13
4.5. KOOPERATIVA	14
4.6. MREŽA DRUŠTVENO-KULTURNIH CENTARA	14
4.7. POGON JEDINSTVO	15
4.8. CENTAR MLADIH RIBNJAK	16
5. MODELI DUGOROČNIH SURADNJI NA IZVEDBENOJ SCENI	18
5.1. KATEGORIZACIJA MODELA	18
5.1.1. KLASITER	18
5.1.2. PLATFORMA	19
5.1.3. MREŽA	20
5.1.4. DRUŠTVENO-KULTURNI CENTRI	21
5.2. TABLICE KATEGORIZACIJE MODELA	23
5.3. STRUKTURA ORGANIZACIJE I ODLUČIVANJA	25
5.4. ZAKONODAVNI OKVIR	27
5.5. PROGRAM	29
5.6. FINANCIRANJE	31
6. ZAKLJUČAK	35
7. PRILOZI	38
8. LITERATURA	40

SAŽETAK

Prvi dio rada daje pregled razvoja izvaninstitucionalne izvedbene scene u Gradu Zagrebu od 1945. godine do danas, kao i analizu pozicije njezinih dionika unutar trenutnih umjetničkih, društvenih, materijalnih, političkih i zakonodavnih okvira. Zbog jasnije razrade i analize tematizirane problematike, definiraju se ključni pojmovi vezani za aktualne društvene, zakonodavne, političke i umjetničke pojave na izvedbenoj sceni. Pregledom odabranih postojećih modela dugoročnih suradnji na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni uz intervju s nekim od njihovih predstavnika, postavljaju se temelji za drugi dio rada koji predlaže kategorizaciju četiri osnovna modela postojećih i mogućih oblika takvih suradnji. Rad nadalje analizira i predlaže njihovu moguću strukturu i djelovanje prema programskim, pravnim, financijskim i društvenim smjernicama, kao i njihov utjecaj na vlastiti razvoj, razvoj svojih članica, ali i cjelokupne izvaninstitucionalne izvedbene scene u Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI:

izvaninstitucionalna umjetnička scena, izvedbena scena, dugoročne suradnje, produkcijski model

SUMMARY

The first part of the thesis provides an overview of the development of the non-institutional performance scene in the City of Zagreb from 1945 to the present day, as well as an analysis of the position of its participants within the current artistic, social, material, political and legislative frameworks. For a clearer elaboration and analysis of the thematic issue, the paper provides definitions of key concepts related to current social, legislative, political and artistic phenomena on the performance scene. By reviewing the selected existing models of long-term cooperation on the non-institutional performance scene with interviews with some of their representatives, the foundations are laid for the second part of the paper, which proposes a categorization of four basic models of existing and possible forms of such collaborations. The paper further analyses and proposes their possible structure and operation according to programmatic, legal, financial and social determinants, as well as their influence on their own development, the development of their members, and on the entire non-institutional performance scene in Croatia.

KEY WORDS:

non-institutional art scene, performance scene, long-term collaborations, production models

1. UVOD

Ovaj diplomski rad daje pregled, kategorizaciju i razradu modela dugoročnih suradnji na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni u Gradu Zagrebu. Kako bi se pružio povijesni kontekst postepenog nastajanja metoda dugoročnih suradnji u svrhu osnaživanja izvaninstitucionalne umjetničke scene, rad će na početku prikazati opći pregled razvoja izvaninstitucionalne izvedbene scene u Zagrebu od 1945. do 2023. godine. Analizom trenutnog stanja na zagrebačkoj izvedbenoj sceni, rad će se osvrnuti na dostupnost materijalnih i prostornih resursa, kao i mogućnosti njihovog korištenja aktera na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni. S ciljem predlaganja kategorizacije elemenata modela dugoročnih suradnji, rad će pružiti pregled nekoliko različitih primjera postojećih modela, a provedeni su i intervjui s osobama koje djeluju unutar nekih od navedenih modela.

Nastavno na pregled postojećih modela, kao i analizu trenutne situacije i potreba izvaninstitucionalne izvedbene scene u Zagrebu, predložit će se četiri osnovna modela dugoročnih suradnji na njoj. Prema predloženoj kategorizaciji će se formirati tablica koja elaborira ključne elemente osnovnih modela, a predložit će se i podjela postojećih modela na području Republike Hrvatske po osnovnim modelima.

Organizacijska struktura i model odlučivanja su jedne od temeljnih razlika među predloženim modelima pa će se tako u radu navesti nekoliko aspekata dugoročnog upravljanja ovim vrstama udruženja. Rad će se posebno osvrnuti na koncept civilno-javnog partnerstva, kao i sudioničkog upravljanja u kulturi. Legislativno okruženje djelovanja izvedbenih umjetnika i umjetnica se najvećim dijelom oslanja na *Zakon o kazalištima*, *Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanja kulturnog i umjetničkog stvaralaštva* te *Zakon o udrugama* pa će rad pružiti i osvrt na relevantne aktualnosti zakonodavnih okvira. Predloženi modeli dugoročnih suradnji provode programe kojima su temeljni ciljevi vezani za umjetničko stvaralaštvo, strategije povezivanja i/ili zagovaranje potreba svog područja djelovanja. Tako će dio ovog rada biti posvećen i različitim oblicima programskog djelovanja unutar i između predloženih modela, baviti će se i njihovim mogućnostima u financiranju svojih programa i djelovanja.

Cilj rada je nastavno na pregled i analizu razvoja, kao i trenutnog stanja djelovanja i povezivanja na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni u Zagrebu i Hrvatskoj, ponuditi kategorizaciju i razradu mogućih principa udruživanja u dugoročne suradnje pravnih tijela.

2. PREGLED RAZVOJA IZVANINSTITUCIONALNE IZVEDBENE SCENE U GRADU ZAGREBU

2.1. RAZVOJ IZVANINSTITUCIONALNE IZVEDBENE SCENE U ZAGREBU

Nakon 1945. godine u Zagrebu nastaje niz novih institucionalnih kazališta i nezavisnih grupacija umjetnika koji, svjesni velike potrebe za specifičnijom kazališnom ponudom izvan repertoara Hrvatskog narodnog kazališta, osnivaju Zagrebačko pionirsko kazalište (1948. godine), Zagrebačko gradsko kazalište Komedijska (1950. godine), Dramsko kazalište Gavella (1953. godine) i Satiričko kazalište Jazavac (1964. godine). Iako je Dramsko kazalište Gavella na čelu s Brankom Gavellom, Kostom Spaićem, Mladenom Škiljanom i drugima bilo rezultat strepnje umjetnika za osamostaljenjem, umjetničkim istraživanjem i autorskim radom na tekstovima mladih domaćih autora, nakon nekoliko godina djelovanja Dramskog kazališta Gavella, nekolicina mladih redatelja odlučuje potražiti novi prostor za slobodniji kazališni izričaj. Tako 1966. godine dotadašnja Komorna pozornica Studentskog centra započinje svoje djelovanje kao Teatar &TD. U svojim počecima je Teatar &TD bio nezavisno izvaninstitucionalno kazalište koje se financiralo samostalno i od sredstava Studentskog centra. Pod vodstvom Vjerana Zuppe (od 1966. do 1976. godine) repertoar kazališta su stvarali autori i glumci okupljeni po projektu, a razvoj početnih godina Teatra &TD pokrenut je „ (...) razumljivom reakcijom nekih mladih redatelja koji su tradicionalne zagrebačke scenske prostore smatrali nedostupnima svojim namislima, pa su u borbi protiv zatvorenosti ustanova tražili mogućnost potvrde izvan nje.“¹ Prema Petru Selemu, tadašnji Teatar &TD je bio prvi hrvatski pokušaj da se na umjetnički i intelektualno relevantnoj razini ostvari model kazališnog udruživanja, tj. kako ga on naziva teatar grupe.²

Teatar &TD je nedugo nakon osnivanja institucionaliziran, a na zagrebačkoj kazališnoj sceni su se počele okupljati razne nezavisne družine koje su u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji djelovale samostalno pod vlastitim repertoarnim i organizacijskim upravljanjem. U prvom *Zakonu o kazalištima* iz 1991. godine djelomično je regulirano djelovanje institucionalnih kazališta. U čl. 2. st. 1. navedeno je kako su kazališta ustanove, a u čl. 4. st. 4. navodi se kako „Privatna kazališta, stalne kazališne družine i povremene kazališne grupe mogu biti u vlasništvu domaćih i stranih fizičkih i građansko-pravnih osoba“.³ No njihovo

¹ Batušić, N. (1978.) *Povijest hrvatskog kazališta*. Zagreb: Školska knjiga, str. 508.

² Selem, P. (1979.) *Otvoreno kazalište*. Zagreb: Teatrolgijska biblioteka, str. 75.

³ *Zakon o kazalištima* („Narodne novine“, broj 61/1991)

pravno djelovanje nije regulirano sve do donošenja *Zakona o samostalnim umjetnicima i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva* 1996. godine. Njime je izvaninstitucionalna kazališna scena iz neformalnih civilnih inicijativa dobila mogućnost osnivanja umjetničkih organizacija – neprofitnih pravnih osoba koje mogu obavljati umjetničku djelatnost za koju su registrirane upisom u Registar umjetničkih organizacija pri Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske. Mogu ih osnovati najmanje dva umjetnika koji imaju potvrdu ovlaštene strukovne udruge.⁴ Ubrzo je narastao broj novoosnovanih umjetničkih organizacija, a broj kazališta osnovana kao trgovačko društvo naglo pao. Kako navodi Emina Višnić, umjetničke organizacije su 1990-ih uglavnom „usmjerene na sebe, djeluju manje-više samostalno te je čitavo nezavisno kulturno polje atomizirano. Bilo kakve suradničke prakse, programi izgrađeni na partnerstvu ili zajednička javna istupanja (osim oko sindikalno-socijalnih pitanja kulturno-umjetničkih cehova) unutar šireg kulturnog polja ne postoje“⁵. Na početku ovakva udruženja često nisu niti imala dostatna sredstva za veće produkcijske zahvate. Građanskom inicijativom 1000 potpisa hrvatskih kulturnih djelatnika 1993. godine je tadašnje Ministarstvo kulture i prosvjete razdvojeno, a Ministarstvo kulture je počelo jednom godišnje raspisivati Program javnih potreba u kulturi kojim su se djelomično subvencionirali i programi umjetničkih organizacija.

Od 2001. godine su dionici izvaninstitucionalne izvedbene scene počeli češće provoditi suradničke projekte, a njihovi su umjetnički programi prema E. Višnić ili sve više orijentirani prema proizvodnji modela za djelovanje scene kao cjeline. Osnivanjem mreže Clubture umjetnici i umjetničke organizacije započinju građansku borbu za korekciju sustava koji će regulirati djelovanje aktera na izvaninstitucionalnoj kulturnoj sceni. Zahvaljujući toj, a kasnije i drugim sličnim inicijativama, u sljedećim godinama izvaninstitucionalna kulturna scena svoje programe sve više počinje razvijati u smjerovima decentralizacije sadržaja, intersektorskog povezivanja, razvoja publike, dugoročnog planiranja i dr. Nastavno na društveno-kulturne mijene u Hrvatskoj i Europskoj Uniji, nadležne vlasti poput Ministarstva kulture i medija i Gradskog ureda za kulturu Grada Zagreba konstantno pokušavaju biti u korak s tim pojavama čestim ažuriranjima prioriteta u programima javnih potreba u kulturi i ciljeva u vlastitim strateškim planovima.

⁴ Egrađani: *Osnivanje umjetničkih organizacija*, <https://gov.hr/hr/osnivanje-umjetnickih-organizacija/1374> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

⁵ Višnić, E. (2008.) *Kulturne politike odozdo*. Amsterdam/Bukurešt/Zagreb: Policies for culture, str. 12.

2.2. PREGLED KLJUČNIH POJMOVA

Izvaninstitucionalna izvedbena scena obuhvaća umjetnike i umjetnice, kulturne radnike i radnice, umjetničke organizacije, udruge, mreže, platforme i ostale oblike udruženja koji djeluju izvan državnih i lokalnih institucija te privatnog sektora. Osim što postoji veliki broj autora i izvođača koji su zaposleni u instituciji a djeluju također i na izvaninstitucionalnoj sceni, ponekad se sklapaju i suradnje umjetničkih organizacija ili udruga s institucijama usmjerene na zajedničko upravljanje i korištenje javnih resursa. Takva suradnja se naziva civilno-javno partnerstvo, a oblik je sudioničkog upravljanja, tj. „ (...) dijeljenje odgovornosti u upravljanju između različitih dionika koji imaju ulogu u onom što se događa. Dionici mogu biti lokalna administracija, javne institucije, nevladine organizacije, civilne inicijative, predstavnici lokalne zajednice, umjetnici i drugi.“⁶ Civilno-javno partnerstvo je oblik primjene sudioničkog upravljanja u kulturi za koje je prema A. Žuveli „ (...) relativno novo područje razvoja kulturne politike koje se tiče uključenosti relevantnih dionika (javne vlasti i tijela, organizacije civilnog društva i nevladine organizacije, umjetnika, kulturnih djelatnika, kreativne industrije i predstavnika lokalne zajednice) u procesima planiranja, odlučivanja, praćenja i vrednovanja politika i programiranja inovativnih institucijskih i organizacijskih oblika i praksi u polju kulture“⁷.

Izvaninstitucionalna umjetnička scena kreće od pojedinaca koji formiraju grupu ili kolektiv, koja spajanjem čini mrežu koja utječe na cijelu zajednicu. Mreža je način povezivanja zasebnih organizacija usmjerenih prema specifičnim temama i problematikama. E. Višnić navodi da su intenzivne suradničke platforme novi oblik sociokulturnih praksi u nastajanju, čije su glavne karakteristike: širenje definicije kulturnog djelovanja i razvoj novih suradničkih praksi i modela.⁸ Osim mreža, platformi i drugih dugoročnih suradnji, na izvedbenoj sceni se sklapaju i koprodukcije i partnerstva. Sklapanje partnerstva i koprodukcija je prema S. Dragojeviću i M. Dragičević Šešić „ (...) često tehnička strategija koja se implementira radi lakšeg financiranja, ali i boljeg javnog prihvaćanja i međunarodne rekognicije učesnika“.⁹ One su većinom

⁶ Vidović, D. i Žuvela, A. (2018.) „Sudjelovanje u kulturi“ u: *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkog upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Biblioteka Kultura Nova, str. 20.

⁷ Žuvela, A., (2020.) „Pojmovnik“ u: *Lazareti prijepora/Lazareti suradnje/Mjesto zajednice*. Dubrovnik: Art radionica Lazareti, str. 13.

⁸ Višnić, E. (2008.) *Kulturne politike odozdo*. Amsterdam/Bukurešt/Zagreb: Polices for culture, str. 17.

⁹ Dragojević, S. i Dragičević Šešić, M. (2008.) *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 127.

kratkoročne s ciljem pripreme predstave, performansa i slično, ali sve više se istražuju različiti pristupi suradnji koje razvijaju dugoročno obostrano strateško planiranje.

3. ANALIZA ZAGREBAČKE IZVEDBENE SCENE

3.1. DIONICI NA IZVEDBENOJ SCENI

Diljem Hrvatske, a pogotovo u Zagrebu u kojemu je najvidljivija raznolikost kulturne scene izvedbenih umjetnosti zbog najvećeg broja dionika u njoj, resursi za provođenja programa su neravnomjerno raspoređeni u javnom, privatnom i civilnom sektoru.

U očevidnik kazališta Ministarstva kulture i medija¹⁰ trenutno je upisano 11 ustanova s područja Grada Zagreba. Osam navedenih ustanova je osnovao Grad Zagreb, dok je Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu suosnivač Grad Zagreb s državom, a Teatar &TD je osnovalo Sveučilište u Zagrebu. Proglašenjem *Zakona o pravima samostalnih umjetnika i poticanja kulturnog i umjetničkog stvaralaštva*¹¹ 1996. je godine donesena odluka da umjetnici mogu osnovati neprofitne pravne osobe koje se nazivaju umjetničkim organizacijama. Umjetnička organizacija započinje radom upisom u Registar umjetničkih organizacija pri Ministarstvu kulture i medija, a upisom u Očevidnik kazališta stječe status kazališta i time još nekoliko povlastica, među kojima su i prijave na javne pozive za predlaganje programa javnih potreba u kulturi pri Ministarstvu kulture i medija i jedinicama lokalne samouprave (u ovom slučaju pri Gradskom uredu za kulturu Grada Zagreba). Trenutno su u Očevidnik kazališta upisane 142 umjetničke organizacije sa sjedištem u Zagrebu. Zbog relativno jednostavnog procesa osnivanja ovog pravnog tijela, a i loše planiranih strategija vođenja i razvoja kod nekih organizacija, teško je procijeniti koliko ih je danas aktivno.

Uzevši u obzir nerazmjerno veliki broj umjetničkih organizacija u odnosu na dostupne financije i potražnju specifičnih kulturnih sadržaja, još uvijek ne postoji adekvatan sustav evaluacije rada, a time i pravedno usmjerenih poticaja za djelovanje na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni.

¹⁰ Ministarstvo kulture i medija: *Očevidnik kazališta*, <https://min-kulture.gov.hr/o-ministarstvu-15/kulturne-politike-52/registri-upisnici-ocevidnici/ocevidnici/ocevidnik-kazalista-16739/16739> (stranica posjećena 1. 7. 2023. godine)

¹¹ *Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva* („Narodne novine“, broj 43/1996)

3.2. MATERIJALNI RESURSI

Godišnji proračuni javnih sredstava za izvedbenu djelatnost se dijele na javni, civilni i privatni sektor, a najveći dio proračuna se ulaže u hladni pogon i redovne plaće administrativnog, tehničkog i umjetničkog osoblja javnih kazališta i ustanova u kulturi. Mogućnosti financiranja izvaninstitucionalne kazališne scene donekle su raznolikije (uz financiranje putem npr. Zaklade „Kultura nova“, specifičnih programa Ministarstva kulture i medija, Grada i sl.), ali ujedno su i sredstva nedostatnija. Ključni izvori financiranja programa u Zagrebu su Ministarstvo kulture i medija i Gradski ured za kulturu Grada Zagreba, tj. njihovi godišnji pozivi za predlaganje programa javnih potreba u kulturi. Njima se financiraju skoro isključivo programske aktivnosti, a do nedavno nije bilo moguće dobiti podršku za dio troškova repriziranja predstava. Dok umjetničke organizacije javnim subvencijama donekle uspijevaju zatvoriti proračune za pripremu i izvođenje premijere, repriziranje novih naslova velikom broju organizacija stvara značajan problem. Otežana je održivost i predstava i samih organizacija zbog nedostatka izvedbenog prostora, manje platežne moći građana za kupovinu ulaznica, nedostatka sredstava i informiranosti za provođenje dobre marketinške strategije, a na kraju i velikog broja premijera godišnje što potiče i slabljenje interesa publike za zasebne programe. U 2020. godini je Grad Zagreb raspisao i poziv za programe repriziranja predstava, no još uvijek nije uspostavljena značajna promjena u distribuciji predstava zbog nedostatnih sredstava i neefikasnog sustava provođenja evaluacije projekata. Nadalje, model projektnog financiranja koji je ponuđen najvećem broju aktera na nezavisnoj sceni, prema zaključcima *Foruma – 10 godina Kooperative*, „ (...) proizvodi perpetuiranu prekarnu poziciju i veliko administrativno opterećenje aktera. Rezultat toga je da se akteri, s ciljem ostvarenja minimuma stabilnosti, usmjeravaju ka stjecanju ekspertize u projektnom radu, umjesto da se usavršavaju u svojim profesijama.“¹² Navedena problematika je djelomično prepoznata kod nekih ustanova poput Zaklade „Kultura nova“ pa se u posljednjim godinama sve češće subvencioniraju programi umjetničkih istraživanja, rezidencija i slično.

Zbog velikog broja umjetničkih organizacija i profesionalnih umjetnika,¹³ veliki je broj financiranih projekata, a time i svaki projekt dobiva manji iznos od onog potrebnog za njegovu provedbu. To je ujedno i jedan od razloga zašto se sklapa sve veći broj koprodukcija i suradnji

¹² Kooperativa: *Forum – 10 godina Kooperative*, <https://platforma-kooperativa.org/hr/vijesti/forum-10-godina-kooperative-conclusions/> (stranica posjećena 17 .8. 2023.)

¹³ Neke od kategorija programa *Javnih potreba u kulturi* su otvorene za prijavu i fizičkim osobama.

u pripremi zasebnih projekata. One se ostvaruju sa željom da se osiguraju kvalitetniji i veći materijalni resursi (u vidu tehničke opreme, financija, prostora i sl.), ali i oni kreativni.

3.3. PROSTORNI RESURSI

Jedan od temeljnih problema na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni u Gradu Zagrebu je nedostatak adekvatnih prostora za djelovanje. Rijetko koja umjetnička organizacija u Zagrebu posjeduje adekvatnu dvoranu u kojoj može provoditi svoj program pa je tako za veliki broj programa koji zahtijevaju takav prostor nužno da organizacija uđe u suradnju s vlasnikom prostora ili da ga unajmi. Najam prostora za neprofitne organizacije većinom ne dolazi u obzir zbog visoke cijene, nedostatnih kapaciteta rada i nemogućnosti otplaćivanja prostora prodajom ulaznica.

Iako Zagreb ima deset institucionalnih kazališta od kojih neka imaju i više dvorana za provedbu programa, vrlo rijetko se ostvaruju suradnje koje bi umjetničkim organizacijama omogućila prostorne resurse ustanova u kulturi. Razlog tome zasigurno nije nezainteresiranost izvaninstitucionalne scene, već institucionalne, a razlozi su brojni. Primarni je vjerojatno želja za autonomijom donošenja odluke u formiranju i provođenju repertoara kazališta, a ostali su problematika definiranja autorskopравnih pitanja povezanih s predstavom, zatim nedostatak financija za honoriranje vanjskih glumaca u reprizama u kazalištima s ansamblom, i tako dalje. Iznimka je jedino zagrebačko institucionalno kazalište kojem osnivač (niti suosnivač) nije Grad Zagreb, a to je Teatar &TD koji godišnje ostvaruje po nekoliko koprodukcija s izvaninstitucionalnom scenom. No to su ipak kratkoročne suradnje i pružaju sigurnost samo do premijere ili prvih nekoliko izvedbi nove predstave, a i ako Teatar&TD odluči zadržati predstavu na svom repertoaru, on se sastoji od velikog broja predstava koje se često repriziraju tek do dva puta u tri mjeseca.¹⁴

¹⁴ Teatar &TF: *Raspored*, <http://itd.sczcg.hr/events/> (stranica posjećena 5. 9. 2023.)

4. PREGLED POSTOJEĆIH MODELA SURADNJE

U nastavku rada navedeno je nekoliko primjera povezivanja u kulturnom sektoru u Zagrebu i Hrvatskoj. Primjeri su odabrani kako bi pružili pregled i raznolikost razloga povezivanja, organizacijskih struktura unutar grupacija, područja djelovanja, utjecaja na nezavisnu izvedbenu scenu te legislativnih, financijskih, ljudskih i materijalnih resursa. Kao metode pregleda postojećih modela suradnje korištene su analize sadržaja mrežnih stranica i strukturirani intervjui s osnivačem Saveza udruga FUNK Denisom Koščakom, osnivačicom udruge KunstTeatar Romanom Brajšom i ravnateljicom Centra mladih Ribnjak Pavlicom Bajsčić. Ostali obrađeni primjeri su Mreža Clubture, Pogon Jedinstvo, Mreža društveno-kulturnih centara, platforma Kooperativa i platforma KLIKER.

4.1. KLUBTURA

Savez udruga Klubtura / mreža Clubture osnovana je 2002. godine sa sjedištem u Zagrebu. Organizacijska struktura mreže se sastoji od Skupštine, Upravnog odbora, Radne grupe, Glavnog koordinatora i Koordinatora programa. Mreža trenutno broji 61 članicu.

Jedan od najvažnijih programa mreže Klubtura je program Clubture-HR: Programska razmjena i suradnja koji se provodi od 2002. godine. Kroz program se godišnje raspisuje dva poziva za projekte i turneje kulturne razmjene i suradnje na području Hrvatske, a prijaviti se mogu organizacije nezavisne kulture iz područja djelovanja Klubture. Prema statističkim podacima s njihove internetske stranice (Prilog 1), program godišnje podrži 10 do 15 projekata s okvirno 70 događanja u 20 gradova.¹⁵ Svi novi nositelji projekata unutar programa programske razmjene i suradnje nakon realizacije programa predlažu se Skupštini kao potencijalni novi članovi, a o njihovom uključivanju odlučuje Skupština. U redovno članstvo Saveza se primaju udruge, a umjetničke organizacije i neformalne inicijative se primaju u pridruženo članstvo. Pridružene članice ne ostvaruju formalno pravo glasa na Skupštini.¹⁶

¹⁵ Clubture: *CLUBTURE-HR: programska razmjena i suradnja*, https://www.clubture.org/system/repository/file/200/infografika_CT_2.png (stranica posjećena 17. 8. 2023.)

¹⁶ Clubture: *Pravilnik saveza udruga Klubtura/mreže Clubture*, <https://www.clubture.org/info/dokumenti> (stranica posjećena 17.8.2023.)

S ciljem pružanja uvida u vrijednosti i viziju djelovanja mreže, Klubtura je objavila publikaciju *Mreža Clubture – 20 godina razmjene i suradnje*. Kao jedan od važnijih nedostataka na koje je publikacija upozorila je potreba za sustavnijim pregledom postignuća mreže i tema iz područja kulturnih politika koje su bile dotaknute posljednjih dvadesetak godina djelovanja mreže.¹⁷ Uvidom u rad ostalih platformi povezivanja na području kulture i umjetnosti u Hrvatskoj, može se pretpostaviti kako je jedan od njihovih čestih ciljeva povećanje vidljivosti rada platforme, članica i nezavisne umjetničke scene. Taj je cilj rijetko kada ostvaren zbog nedostatka programskih, marketinških i organizacijskih aktivnosti koje bi pomogle pri razvoju vidljivosti njihovog rada izvan uske stručne javnosti na kulturnoj sceni. No mreža Klubtura ima jasno definirane vlastite općenite i specifične ciljeve, kvalitetno razrađen pravilnik mreže, redovno provodi kvalitativnu i kvantitativnu evaluaciju vlastitog rada i ankete među članicama mreže te je aktivno i strateški usmjerena u dugoročnom ostvarenju vlastitih ciljeva.

4.2. KLIKER

KLIKER je platforma koja potiče razvoj plesa za mladu publiku u području Hrvatske pokrenuta 2014. godine. Platforma broji 11 članica koje su pravno registrirane većinom kao umjetničke organizacije, ali i jedno gradsko kazalište, Gradsko kazalište lutaka Rijeka. Platforma KLIKER nije registrirana kao zasebno pravno tijelo, već njezin rad koordinira umjetnička organizacija VRUM. Tako je i program platforme preko organizacije VRUM bio financiran sa strane Zaklade „Kultura nova“. Jedan od programa platforme je Klikek festival koji se održava u Varaždinu, a osim njega provodi i razne radionice za djecu, mlade i pedagoge. Platforma svojim članicama omogućuje bolju vidljivost njihovih novih projekata i premijernih naslova, a kako navodi na svojoj internetskoj stranici, nudi i mogućnost „(...) zajedničke suradnje i inspirativno okruženje nizu kreativnih i motiviranih umjetnika koji teže zajedničkom cilju upravo kako bi njihovi projekti doživjeli što kvalitetniju realizaciju i snažniji društveni utjecaj“.¹⁸ KLIKER je član svjetske mreže Young dance network posvećene razvoju suvremenog plesa za mladu publiku.

Članice platforme KLIKER dijele ciljanu skupinu publike i umjetničku djelatnost, što im omogućuje strukturirani princip kreativne razmjene i istraživanja interesnog područja. Zbog

¹⁷ Ostojić, L. i Sirovica, H. (2021.) *Mreža Clubture: 20 godina razmjene i suradnje*. Zagreb: Savez udruga Klubtura, str. 7.

¹⁸ Klikek: *Misija*, <https://www.klikekplatform.com/klikek/9-2> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

toga i njihovo djelovanje se može izravnije iskomunicirati sa širom javnosti. No osim umjetničkih, istraživačkih i edukativnih projekata, platforma bi osnivanjem pravnog tijela, razradom dugoročnih ciljeva, strateških planova i pokretanjem dijaloga među akterima u području u kojemu djeluju, mogla zagovarati javnu politiku za razvoj nezavisne plesne scene za mlade prema donositeljima odluka na nacionalnoj i lokalnim razinama.

4.3. FUNK

Jedan od članova Mreže društveno-kulturnih centara je Savez udruga FUNK koji djeluje na području Koprivnice, no u ovom će se radu spomenuti u okviru svojeg cilja jačanja kapaciteta udruga i umjetničkih organizacija na lokalnoj nezavisnoj sceni. Za potrebe ovog rada proveden je intervju s jednim od osnivača FUNK-a, Denisom Koščakom, koji je naveo kako je glavni razlog pokretanja bila želja da se na jednom mjestu oformi programski raznolik prostor koji će biti generator razvoja nezavisne kulture u Koprivnici. Također navodi kako to ukratko napisano djeluje kao neki brzi proces, ali je zapravo riječ o procesu koji je od prvotne ideje do realizacije potrajao više od 15, pa i 20 godina. FUNK je neprofitno udruženje osnovano 2014. godine, a čini ga pet koprivničkih udruga iz područja različitih kulturnih praksi. Jedna od najvažnijih stavki djelovanja Saveza je mogućnost korištenja prostora za provođenje programa. Savez djeluje u jednoj od zgrada bivše koprivničke vojarne, a sadašnjeg kampusa. Kako Koščak navodi, udruge članice djeluju samostalno u provođenju svojih programa unutar prostora, a Savez provodi veće projekte za koje osiguravaju financijska sredstva kroz Europski socijalni fond, Zakladu „Kultura nova“ i Ministarstvo kulture i medija. Matija Mrakovčić u članku U pravcu sudioničkog upravljanja prostorom navodi kako Savez u sklopu svojih projekata plaća najam prostora te je kupio opremu za provođenje programskih aktivnosti.¹⁹ Ovakav princip sudioničkog upravljanja prostorom zadovoljava trenutne osnovne zahtjevnosti djelovanja Saveza, no opsežnijim angažmanom članica u smislu osiguravanja zajedničkih resursa te uključivanjem više članica raznolikijih pravnih oblika (poput umjetničke organizacije), Savez bi osim šireg umjetničkog programa mogao osigurati i kvalitetniju diversifikaciju resursa, a time i sigurniju održivost djelovanja. Za kvalitetno ostvarenje ideje djelovanja ovakvog prostora kao mjesta nezavisne kulturne scene Koprivnice, zastupljenost i raznolikost članica je

¹⁹ Mrakovčić, M., Kulturpunkt.hr: *U pravcu sudioničkog upravljanja prostorom*, https://kulturpunkt.hr/tema/u-pravcu-sudionickog-upravljanja-prostorom/?fbclid=IwAR0rhEjl7ZkthiIz6RWpH4QETKZOoaHx8LRBF1pHHpxvGSYhmD8l_Wo-kEI (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

za sada manja, no akteri unutar Saveza su toga svjesni pa tako i Koščak navodi kako je potrebno „ (...) promijeniti odnos prema volonterima i uključivanju novih članica (udruga i pojedinaca) u rad Saveza, kako bi se misija koja je zamišljena mogla i dalje realizirati.“ Ovakav *bottom up*²⁰ pristup u kulturnom okruženju nezavisne scene u Koprivnici koja je, kako i Koščak tvrdi, financijski ovisna o ograničenim sredstvima iz javnih izvora i teško održiva, može predložiti dobar primjer sudioničkog upravljanja prostorom i na zagrebačkoj nezavisnoj sceni.

4.4. KUNSTTEATAR

KunstTeatar je udruga osnovana 2018. godine, a djeluje u vlastitom prostoru na zagrebačkoj Trešnjevci. Kroz svoju misiju, KunstTeatar navodi kako je prostor koji „ (...) okuplja umjetnike mlađe generacije te organizacije nezavisne scene s ciljem razvoja neinstitucionalne suvremene umjetnosti i kulture, pogotovo izvedbenih umjetnosti“.²¹ Jedna od osnivača, producentica Romana Brajša, navodi kako KunstTeatar nema službene članice, već od svojeg osnivanja surađuje s nekoliko umjetničkih organizacija, a to su Punctum, Kazališna družina KUFER, T25 i udruga TRAS STUDIO. Kako je registriran za više djelatnosti i umjetničkih područja, KunstTeatar primarno koproducira predstave sa svojim dugoročnim partnerima, a povremeno provodi i manje edukativne i diskurzivne programe s koproducentima ili partnerskim organizacijama. U specifičnoj organizacijskoj strukturi u kojoj KunstTeatar zapravo nije upisan u očevidnik kazališta pri Ministarstvu kulture i medija, Brajša navodi kako su umjetničke organizacije s kojima surađuje nositelji programa i projekata te se kroz njih osiguravaju financijska sredstva za produkciju predstava, a KunstTeatar osigurava prostor za probe i izvedbe, tehničku podršku, prodaju ulaznica, promociju i sl. Odlučivanje se odvija ravnopravno između troje osnivača uz voditelje organizacija Punctum i KUFER. Brajša zaključuje kako je takav oblik suradnje pomogao umjetničkim organizacijama u vidu postojanja prostora u kojem imaju dovoljno vremena za pripremu predstave, ali i s većom vidljivošću u javnosti i medijima zbog prepoznatljivog brenda KunstTeatra. Model je zasigurno pomogao i KunstTeatru da postigne neovisnost i omogući redovno provođenje programa, što bi kazalištu s tako malim kapacitetima bilo otežano ostvariti samostalno. No iako KunstTeatar postiže natprosječne rezultate po pitanju umjetničkog stvaralaštva, vidljivosti i materijalnim kapacitetima na

²⁰ Pristup odozdo prema gore. (vidjeti više u: <https://ekonomskiportal.com/operativno-planiranje/>)

²¹ KunstTeatar: *O nama*, <https://www.kunstteatar.hr/o-nama/> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

nezavisnoj izvedbenoj sceni u Zagrebu, Brajša navodi da kao i ostali imaju nedostatak radnih mjesta i financija.

4.5. KOOPERATIVA

Regionalna platforma za kulturu Kooperativa registrirana je 2012. godine, a partneri okupljeni oko njezinog djelovanja surađuju na području nezavisne kulture u Jugoistočnoj Europi već od 2005. godine. Današnji predsjednik udruge je Davor Mišković, sociolog koji radi u kulturnom sektoru, a potpredsjednik je Luka Knežević Strika, fotograf, vizualni umjetnik i kulturni radnik.²² Platformu je osnovala 21 organizacija koje djeluju u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji, Sloveniji, Kosovu i Sjevernoj Makedoniji. Osnovni ciljevi osnivanja Udruge prema statutu su „Osiguranje dugoročnog i održivog okvira za suradnju i razvitak nezavisnih kulturnih organizacija koje djeluju na području jugoistočne Europe te razvoj suvremenih i novih umjetničkih praksi, kritičkog javnog diskursa i inovativnih organizacijskih modela“.²³

Tijekom više od 10 godina djelovanja, platforma je provodila programe razmjene i suradnje u regiji, konferencija, razgovora i razmjena znanja i iskustva na teme ostvarivanja zajedničkih ciljeva organizacija članica. Godine 2021. platforma je započela s provedbom projekta *Regional Lab: New Culture Spaces and Networks as drivers of Innovative and Sustainable Bottom-up Development of Regional Collaboration*. Projekt okuplja mreže i kulturne centre iz šest zemalja regije, a jedan od partnera u projektu je i zagrebački Pogon Jedinstvo. Kao dio programa Kreativne Europe, projekt je zamišljen da tijekom trogodišnje provedbe njegovi partneri implementiraju različite aktivnosti, uključujući i diskurzivne i obrazovne programe i izdavaštvo, a 2022. godine je kroz njega objavljena publikacija *Kako graditi mreže i zašto? – Od otpornosti do održivosti*.

4.6. MREŽA DRUŠTVENO-KULTURNIH CENTARA

Mreža društveno-kulturnih centara osnovana je 2020. godine na inicijativu saveza udruga, platformi i udruga na hrvatskoj kulturnoj sceni koje, prema aktualnom strateškom planu Mreže

²² Kooperativa: *Upravni odbor*, <https://platforma-kooperativa.org/hr/home-hr/?topmenu=about&topsubmenu=upravni-odbor> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

²³ Kooperativa: *Statut Kooperative – regionalne platforme za kulturu* <https://platforma-kooperativa.org/hr/home-hr/?topmenu=about&topsubmenu=dokumenti> (stranica posjećena 15. 7. 2023.)

za razdoblje od 2022. do 2024. godine, „ (...) zagovaraju uspostavu institucionalnog okvira za društveno-kulturne centre, su-upravljaju postojećim društveno-kulturnim centrima u Hrvatskoj po načelu sudioničkog upravljanja i razvijaju modele civilno-javnih partnerstava u kulturi.“²⁴ Mrežu je osnovalo devet saveza udruga i platformi iz Hrvatske s ciljevima zagovaranja javne politike za održivu strukturu društveno-kulturnih djelatnosti, reprezentiranja i pružanja podrške društveno-kulturnim centrima.

Programi koje Mreža provodi većinom su usmjereni na razmjenu znanja i poticanje dijaloga kroz konferencije, radionice, objave tekstova te akcije zagovaračke naravi. Sa željom približavanja pojma civilno-javnog partnerstva zainteresiranoj javnosti, mreža je 2022. godine u pod projektom Kulturna politika odozdo zajedno s partnerskim organizacijama iz Hrvatske izradila dokument pod nazivom Kodeks dobre prakse uspostave i funkcioniranja civilno-javnog partnerstva.

U svom strateškom planu, mreža razrađuje i svoj komunikacijski plan kroz kojeg namjerava etablirati interpretaciju tema kojima se bave u javnom diskursu, a detektirala je i problematiku korištenja termina koji nisu adekvatni za šire razumijevanje pojmova.

4.7. POGON JEDINSTVO

Mreža Clubture i mreža koja okuplja organizacije mladih Mreža mladih Hrvatske inicirale su stvaranje Pogona Jedinstvo zagovaranjem i aktivizmom zahtijevajući rješenje problema nedostatka infrastrukture za rad nezavisne kulture u Zagrebu. Koalicija je započela zagovarački proces početkom 2005. godine, a Pogon je otvoren 2009. godine pod ravnanjem Emine Višnić. Osnivači pogona su Grad Zagreb i Savez udruga Operacija Grad, a po njima takav model „ (...) omogućuje dugotrajnu održivost koja je rezultat uravnoteženog odnosa između javnog financiranja i nadzora s jedne strane te nezavisnog programiranja i participativnog donošenja odluka s druge.“²⁵ U takvoj strukturi, Upravno vijeće upravlja Pogonom, donosi temeljne dokumente o radu i odlučuje o raspodjeli financijskih sredstava. Nakon provedenog javnog natječaja ravnatelj predlaže Upravno vijeće, a imenuje ga Skupština Grada Zagreba. Programski

²⁴ Mreža društveno-kulturnih centara: *Strateški plan razvoja udruge za razdoblje 2022.-2024.*, <https://www.mrezadkc.hr/dokumenti/> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

²⁵ Pogon Jedinstvo: *O nama, Upravljanje*, <https://www.pogon.hr/o-nama/sto-i-kako-radimo/upravljanje/> (stranica posjećena 29. 1. 2023.)

savjet je stručno savjetodavno tijelo koje je sastavljeno od pet članova iz redova članova Saveza udruga Operacija Grad.

Pogon svoje programe uglavnom razvija u partnerstvu, a osim njih ima i veliki broj korisnika koji povremeno provode svoje programe u prostorima Pogona. Njihovi korisnici su nezavisni umjetnici, umjetničke organizacije, udruge i drugi dionici nezavisne umjetničke scene u Zagrebu. Pogon ima online dostupan kalendar za rezervaciju korištenja njihovih prostora (velika dvorana, mala dvorana i dvorište), koji je skoro uvijek popunjen najmanje šest mjeseci unaprijed. Programi koji se provode u prostorima Pogona moraju djelovati u suvremenoj umjetnosti, obrazovnim i informacijskim programima usmjerenima mladima i/ili obrazovnim programima namijenjenima razvoju kapaciteta organizacija civilnog društva u sektoru kulture i mladih. Kako navodi Hana Sirovica u tekstu *Studija slučaja: Praksa bez pravnog okvira*, model Pogona je „ (...) specifičan zbog toga što svjesno slijedi obrazac društveno-kulturnog centra novog tipa u smislu polivalentnog prostora koji je dostupan različitim korisnicima te za čiju uporabu postoji jasna i javna procedura“.²⁶

4.8. CENTAR MLADIH RIBNJAK

Zagrebački Centar mladih Ribnjak je gradska ustanova kulture koja je pedesetih godina prošloga stoljeća započela kreativno-pedagoški rad i stvaranje s djecom i mladima. Danas se sastoji od kazališnih, plesnih, glazbenih i likovnih djelatnosti, a u suradničkom je odnosu i s Rock-akademijom koja u prostoru Centra provodi glazbenu edukaciju. Tijela Centra su ravnateljica, upravno vijeće i stručno vijeće. Osnivač Centra je Grad Zagreb, a Centar djeluje u zgradi u Parku Ribnjak koja se sastoji od jedne kazališne dvorane, nekoliko manjih dvorana za probe i radionice te raznih soba za urede.

U srpnju 2022. godine Centar je objavio prvi Javni poziv za rezidencije i gostovanja programa scenskih i izvedbenih umjetnosti u sklopu Scene Ribnjak. Navedeno kao jedan od ciljeva poziva je „Oснаživanje nezavisne scene i osiguravanje stabilnosti u planiranju prostornih kapaciteta umjetnicima, umjetnicama, umjetničkim organizacijama i udrugama na određeno razdoblje.“²⁷.

²⁶ Sirovica, H. (2020.) „Između okoštalosti i propulzivnosti: programska djelatnost zagrebačkih kulturnih centara“ u: *Praksa bez pravnog okvira*. Zagreb: Kurziv, str. 25.

²⁷ Centar mladih Ribnjak: *Javni poziv Centra mladih „Ribnjak“*, <https://www.cmr.hr/centar-mladih-ribnjak/javni-poziv-centra-mladih-ribnjak/?fbclid=IwAR0ZJdWZz1HpVE-Lr2z4k9-C5RsoLgOWsmDw69IulXwZJ7nXpneP2-VSzPg> (stranica posjećena 15. 2. 2023.)

Kroz poziv su se nezavisni umjetnici/ce, umjetničke organizacije i nevladine udruge koje djeluju na području kazališne i plesne djelatnosti mogli prijaviti na polugodišnju, jednogodišnju i dvogodišnju rezidenciju te za programe pojedinačnih gostovanja u Centru. U polugodišnjim rezidencijama su nezavisni umjetnici, a u jednogodišnjim i dvogodišnjim umjetničke organizacije koje djeluju na području kazališne umjetnosti. U kolovozu 2023. godine objavljen je drugi poziv za rezidencije i gostovanja u 2024. godini.

Centar svojim rezidentima pruža prostor za probe i provođenje programa, a zatim i odgovarajuću opremu, vlastite ljudske kapacitete, režije i dio marketinških usluga. Uzvratno tome, rezidenti Centru pružaju program za kojeg Centar nema sredstava, oni cjelokupni proračun svog programa (honorari, materijali, promotivne aktivnosti i sl.) osiguravaju sami, a prihod od eventualnih ulaznica se dijeli između Centra i rezidenta, s većinskim udjelom rezidenta. Iako su u Centru prije programa rezidencije postojale dugoročnije suradnje s umjetničkim organizacijama, one nisu bile formalno definirane niti je postojao transparentan način apliciranja organizacija za suradnju. Pozivom za rezidencije i gostovanja metoda suradnji u Centru postala je kratkoročnija, ali zato otvorenija za javnost. Od kad je Pavlica Bajsić ravnateljica Centra mladih Ribnjak, navodi kako je „ (...) ponudila formu Rezidencije Ribnjak u sklopu rada Scene Ribnjak, ali na određeno vrijeme (šest mjeseci, jedna godina i dvije godine)“. Unatoč tome, Centar može postizati jednu vrstu dugoročnog odnosa s izvaninstitucionalnom scenom i svojim korisnicima u slučaju obostrano uspješne suradnje jer u svom pozivu nije ograničio koliko se godina za redom članovi smiju prijavljivati na poziv. Također navodi: „Od kad smo krenuli u eksperimentalnu provedbu postaje jasno da pojedinim organizacijama Rezidencija pomaže da stanu na svoje noge. Ključni takav primjer je organizacija koja je na jedan sličan način djelovala u CMR-u i prije nego što sam došla: Teatar PocoLoco. Tu su stasali, osvojili publiku, uspjeli se velikim dijelom profesionalizirati i upravo otvaraju svoj prvi prostor.“

Potencijal ovakvog pristupa su dugoročnije suradnje organizacija i udruga koje djeluju na izvaninstitucionalnoj kulturnoj sceni s gradskim institucijama, a time i međusobno razvijanje i razmjena kapaciteta, znanja i umjetničkog programa.

5. MODELI DUGOROČNIH SURADNJI NA IZVEDBENOJ SCENI

5.1. KATEGORIZACIJA MODELA

U prvih dvadesetak godina 21. stoljeća nastaju različiti modeli udruživanja pravnih tijela u specifične oblike dugoročnih suradnji na izvedbenoj sceni u Republici Hrvatskoj, a svaki od tih oblika ima vlastite specifičnosti po pitanju pravnog, organizacijskog, umjetničkog, društvenog i drugog djelovanja. Daljnji prijedlog kategorizacije tih modela neće negirati niti osporiti nužnu jedinstvenost djelovanja takvih udruženja, već ponuditi četiri osnovna principa udruživanja kao i njihove posebnosti kako bi se usustavili postojeći principi i predložile nove strategije djelovanja unutar dugoročnih suradnji aktera na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni.

5.1.1. KLASITER

Klaster je naziv koji se koristi u području ekonomije i poduzetništva te još nije raširen u kulturnoj politici.²⁸ Zbog detaljnije kategorizacije modela povezivanja u kulturi, u ovom će se radu definirati njegov pojam i parametri. Riječ klaster dolazi od engleske riječi *cluster*, a prema Oxfordskom rječniku engleskog jezika znači „više osoba, životinja ili stvari okupljenih ili smještenih blizu jedna druge“.²⁹ U gospodarstvenom smislu, klasteri se dijele na industrijske i regionalne, pri čemu su regionalni klasteri definirani kao „geografske koncentracije sličnih i povezanih ekonomskih aktivnosti pri čemu je lokacija jedan od najvažnijih čimbenika“³⁰. U ovom kontekstu, kulturni klaster može biti definiran kao udruženje prostorno povezanih pravnih tijela koja djeluju na istim ili različitim područjima umjetnosti i kulture te dijele resurse i dio programa.

Ovaj pojam je u sličnom kontekstu opisan i u nazivu projekta Zagrebački kreativni klaster Gredelj koji je prvi put predstavljen 2012. godine na stranicama Grada Zagreba i to s ciljem da

²⁸ S. Simić, G. Đokić i H. Gurošić u udžbeniku *Klasteri – bitan dio poduzetničke infrastrukture* kojeg je izdao Ekonomski fakultet univerziteta u Zenici navode: „Sredinom 90-tih godina prošlog vijeka koncept klastera je počeo da dobiva na svom značaju u konkurentnosti i ekonomskom razvoju i kao takav je široko prihvaćen u politici ekonomskog razvoja.“

²⁹ Oxford English Dictionary: *Cluster*,

<https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=cluster&tl=true> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

³⁰ Obadić, A. i Tica, J. (2016.) *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 374.

„ (...) privuče profesionalce iz kreativnih industrija u neiskorištene prostore na lokaciji Gredelj, omogućiti im zajedničku infrastrukturu, međusobno umrežavanje i povezivanje s naručiteljima i modelima implementacije kreativnih zamisli.“³¹ O projektu koji nije nadišao svoju idejnu fazu se nakon tri godine prestalo govoriti, ali je dobar primjer za utvrđivanje pojma klastera kao povezivanja uslijed zajedničke lokacije. Referirajući se na projekt Zagrebački kreativni klaster Gredelj, Marta Borić Cvenić je kreativni klaster definirala kao geografsku koncentraciju pojedinih sektora kreativnih industrija na nekom prostoru“.³²

Kao jedna od značajnijih trenutnih slabosti na zagrebačkoj izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni je nedostatak adekvatnih prostornih resursa. Kulturni klaster kao jedan od mogućih modela dugoročnih suradnji osigurava članovima korištenje zajedničkog prostora za djelovanje i provođenje programa. Organizacija sistematizacija i program ovog modela mogu se provoditi po različitim modelima koji ovise o pravnom obliku djelovanja klastera, članicama, njihovim zajedničkim ciljevima, djelatnostima i drugim značajkama. On može sadržavati članice koje su umjetničke organizacije, udruge ili druge nezavisne građanske inicijative pa čak i fizičke osobe. Ovisno o njegovom pravnom odnosu s prostorom, klaster može djelovati privatno poput udruge KunstTeatar ili u civilno-javnom partnerstvu poput Pogona Jedinstvo.

5.1.2. PLATFORMA

Na pojam platforma se u suvremenom nazivlju na području kulture i umjetnosti često referira kao sinonim za mrežu ili neko drugo povezivanje dionika u kulturi. Razlika u tim pojmovima se može utvrditi prema načinu djelovanja, a tako će se u ovom kontekstu suradnička platforma definirati kao dugoročno povezivanje više pravnih tijela koja ne dijele prostor, a povezuju se prema zajedničkim parametrima u njihovim zasebnim umjetničkim djelovanjima.

U knjizi *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj* koju je izdalo Ministarstvo kulture i medija 2022. godine, jedna od autora Sanja Sekelj navodi: „Iako suradničke platforme uključuju komunikaciju, razmjene znanja i informacija između članica, one se primarno temelje na povezivanju aktera radi razmjene programa, uspostavljanja

³¹ Grad Zagreb: *Projekt Zagrebački kreativni klaster Gredelj*, <https://www.zagreb.hr/kreativni-klaster-gredelj/45649> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

³² Borić Cvenić, M (2021.) „Utjecaj kreativnih industrija na društvo, ekonomski i regionalni razvoj – usporedba Europske unije i Republike Hrvatske“ u *Zbornik Globalni izazovi i regionalne posebnosti*. Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku et al., str. 53.

partnerstava i zajedničkog rada, odnosno nastaju na osnovi uvjerenja da je upravo suradnja temeljna infrastruktura civilne scene“.³³ To potvrđuje i činjenica da je jedan od najčešćih ciljeva postojećih hrvatskih platformi afirmacija svojih članica i područja djelovanja.

Suradnička platforma može djelovati kao registrirano pravno tijelo ili neformalna inicijativa, a njezine članice su umjetničke organizacije, udruge, festivali ili drugo pravno tijelo.

5.1.3. MREŽA

Mreža također svoje članice ne povezuje lokacijski, no ona je za razliku od platforme osnovana s ciljem zajedničkog utjecaja na kulturne politike i uvjete dionika u kulturnoj produkciji. U publikaciji *Kako graditi mreže i zašto?* Ana Letunić i Jovana Karaulić tvrde kako su mreže učinkovitije od tradicionalnih oblika organiziranja te da su znanje i društveni kapital njihovi glavni resursi, a lako rješavaju složene probleme i brzo reagiraju na prijetnje i izazove zahvaljujući svojoj dugovječnosti, fleksibilnosti, otpornosti i horizontalnoj strukturi.³⁴ Jedan od primjera mreže na području izvaninstitucionalne kulturne scene je Operacija grad, koja je osnovana s ciljem „ (...) poticanja razvoja nezavisne kulture te samoorganiziranog djelovanja mladih, što ostvaruje okupljanjem organizacija i pojedinaca te organiziranjem različitih kulturnih sadržaja od manifestacija i javnih rasprava, preko edukacijskih i istraživačkih programa do izdavanja publikacija“.³⁵ Mreže se osnivaju s ciljevima razvoja sudioničkog upravljanja u kulturi, poboljšanja uvjeta rada specifičnih dionika na kulturnoj sceni, uspostave boljih zakonodavnih okvira te drugih zajedničkih interesnih točaka u svrhu postizanja ravnopravnijeg i kvalitetnijeg sustava djelovanja na području kulture.

Članice mreže mogu biti pravna tijela koja djeluju u različitim kulturnim djelatnostima, a iznimka su mreže koje okupljaju umjetnike unutar specifične struke: strukovne udruge. Umjetničke strukovne udruge su mreže pojedinaca koji djeluju u istom umjetničkom području. U članku 3. Zakona o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva navedeno je da se umjetnici prema područjima umjetničkog stvaralaštva i djelovanja, a zbog ostvarivanja zajedničkih interesa, mogu udruživati u umjetničke strukovne

³³ Sekelj, S. (2022.) „Umrežavanja i suradnje kulturnog sektora u Hrvatskoj“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, str. 296.

³⁴ Letunić, A. i Karaulić, J. (2022.) *Kako graditi mreže i zašto*. Zagreb: Kooperativa – Regionalna platforma za kulturu, str. 32.

³⁵ Operacija grad: *Operacija grad*, <https://operacijagrad.net/info/operacija-grad> (stranica posjećena: 1. 8. 2023.)

udruge sukladno propisima o udrugama.³⁶ Strukovne udruge tako utječu na kulturne politike koje su vezane uz interese svojih članova i članica, a sukladno Zakonu o porezu na dohodak i Pravilniku o porezu na dohodak, 38 umjetničkih strukovnih udruga imaju pravo izdavanja potvrda na temelju kojih njihovi članovi ostvaruju porezne olakšice na svoj autorski rad.³⁷

5.1.4. DRUŠTVENO-KULTURNI CENTRI

U Hrvatskoj razlikujemo kulturne centre i društveno-kulturne centre. Tradicionalni kulturni centri su javne kulturno-obrazovne ustanove osnivane sa strane vlasti kako bi zajednici omogućili pristup kulturnim sadržajima. Prema Ljiljani Perišić bili su zamišljeni kao „ (...) mjesta u kojima se kreira i živi, među ostalim, lokalna kultura i lokalni identitet, ali u današnje vrijeme lokalna zajednica gubi koheziju, a sve se manje ljudi veže uz susjedstvo i gradi lokalne socijalne veze“.³⁸ To je i jedan od razloga nastanka novih društveno-kulturnih centara koji su osnivani principom odozdo, a za razliku od institucionalnih kulturnih centara ne djeluju samo sa svrhom omogućavanja zajednici pristup kulturi, već i mogućnosti sudjelovanja i umjetničkog djelovanja. Dea Vidović, Ana Žuvela i Davor Mišković u zborniku *Uradimo zajedno* spominju tri ključna aspekta vizije novih društveno-kulturnih centara: „1) polivalentne društveno-kulturne aktivnosti otvorene raznim kategorijama publike; 2) fleksibilnost kroz odgovaranje na promjenjive kulturne potrebe i zahtjeve lokalne zajednice i 3) promicanje lokalnih aktivnosti, poticanje i razvoj suradnje te razmjene na nacionalnoj i međunarodnoj razini“.³⁹

Razlozi za osnivanjem društveno-kulturnih centara mogu biti usmjereni na umjetničko stvaralaštvo u smislu omogućavanja prostora i kapaciteta dionicima na izvaninstitucionalnoj kulturnoj sceni kao i njihovog povezivanja i razmjene, ali mogu djelovati i u smjeru poticanja društvene angažiranosti i emancipacije građana. Društveno-kulturni centri mogu djelovati nezavisno poput Art radionice Lazareti u Dubrovniku i u civilno-javnom partnerstvu poput

³⁶ *Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva* („Narodne novine“ 43/1996)

³⁷ Ministarstvo kulture i medija: *Popis umjetničkih strukovnih udruga na temelju čijih potvrda se ostvaruju porezne olakšice*, <https://min-kulture.gov.hr/popis-umjetnickih-strukovnih-udruga-na-temelju-cijih-potvrda-se-ostvaruju-porezne-olaksice/6367> (stranica posjećena: 1. 8. 2023.)

³⁸ Perišić, Lj. (2022.) „Tradicionalni kulturni centri“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, str. 235.

³⁹ Vidović, D., Žuvela, A. i Mišković, D. (2018.) „Vizija društveno-kulturnih centara“ u: *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkog upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Biblioteka Kultura Nova, str. 60.

Pogona Jedinstvo u Zagrebu. Dok su tradicionalni kulturni centri najčešće građeni za njihovu svrhu, prema Celakoskom novi centri često djeluju u „ (...) prenamijenjenim prostorima bivših industrijskih i vojnih kompleksa ili napuštenim prostorima te uglavnom nisu kapacitirani osigurati potrebne tehničke i prostorne standarde za izvedbu i kulturno-umjetničko djelovanje“.⁴⁰ Novi društveno-kulturni centri otežano ulažu opremanje i prilagodbu svog prostora, a imaju i slabije mogućnosti zaposlenja preko potrebnih radnih mjesta. S druge strane, tradicionalni kulturni centri imaju propisana radna mjesta i često adekvatan prostor za provođenje svoji aktivnosti, no nedostaje im programskog financiranja. Iz tog razloga, iako oni od svog osnivanja ne pokazuju tendencije otvaranja prema izvaninstitucionalnoj umjetničkoj sceni, određeni centri su u zadnjih nekoliko godina svojim programima poput programa rezidencija Centra mladih Ribnjak, pokazali inicijativu za osnaženjem izvaninstitucionalne izvedbene scene u Zagrebu. Dragan Klaić u knjizi *Resetting the stage*⁴¹ spominje metodu Spin-off/adoption u smislu udomljavanja vanjskih organizacija unutar repertoara institucionalnog kazališta. Rezidencijalni program Centra mladih Ribnjak se tako može protumačiti i kao provođenje modela posvajanja jer pruža kapacitete organizacijama i umjetnicima s izvaninstitucionalne scene koji ujedno Centru stvaraju njegov godišnji program. Problem programiranja tradicionalnih kulturnih centara se zasigurno nadovezuje na njihovu pravnu nemogućnost provođenja profesionalne kazališne djelatnosti i upisa u očevidnik kazališta pri Ministarstvu kulture i medija. Vitomira Lončar u knjizi *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj* zaključuje kako status centara za kulturu/pučkih otvorenih učilišta i njihovih odnosa prema profesionalnoj kazališnoj djelatnosti još uvijek nije riješen i da bi ovome problemu, pri sljedećoj izmjeni Zakona o kazalištima, trebalo voditi računa jer je postojeća situacija formalno-pravno neodrživa⁴². No takva nedorečenost može i pozitivno djelovati na izvaninstitucionalne organizacije i udruge u kulturi jer se u nemogućnosti stvaranja vlastitog programa, centri okreću prema vanjskim produkcijama koje su upisane u očevidnik kazališta i primaju subvencije za pripremu i provođenje programa.

⁴⁰ Celakoski, T. (2022.) „Novi kulturni centri“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, str 242.

⁴¹ Klaić, D. (2012.) *Resetting the Stage*. Bristol: Intellect.

⁴² Lončar, V. (2013.) *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Meandar media, str. 246.

5.2. TABLICE KATEGORIZACIJE MODELA

Na temelju istraživanja i pregleda postojećih modela dugoročnih suradnji u Gradu Zagrebu, rad predlaže tablicu kategorizacije modela dugoročnih suradnji na izvedbenoj sceni (Tablica 1), kao i prijedlog podjele postojećih modela u Zagrebu i Republici Hrvatskoj prema navedenoj kategorizaciji (Tablica 2).

Tablica 1. Prijedlog kategorizacije modela dugoročnih suradnji na izvedbenoj sceni

	Naziv	Pravni oblik	Dionici	Zajedničko	Različitosti	Način djelovanja	Način odlučivanja	Program
1.	Klaster	1. udruga	1. umjetničke organizacije	prostor	publika	nezavisno (horizontalno)	participativan	promocija vlastitog programa
		2. neformalna inicijativa	2. udruge	resursi	stil	civilno-javno partnerstvo (vertikalno)	dvojno	produkcija sadržaja
			3. javna ustanova		djelatnost			umjetnička istraživanja
			4. tvrtka					kreativna razmjena
2.	Platforma	1. udruga	1. umjetničke organizacije	publika	lokacija	horizontalno	participativan	razmjena informacija
		2. savez udruga	2. udruge	tema	pravni oblik			mentorski programi
		3. neformalna inicijativa	3. festivali	estetika/stil	publika	djelatnost		projektno povezivanje
				djelatnost	tema	estetika/stil		jačanje vidljivosti
3.	Mreža	1. udruga	1. savez udruga	društveni ciljevi	lokacija		participativan	inicijative podrške zajednici
		2. savez udruga	2. platforme	kulturni ciljevi	publika	horizontalno		stručne publikacije
					djelatnost			zagovaračke aktivnosti
								razmjena
4.	Društveno-kulturni centar	1. civilno-javno partnerstvo	1. umjetničke organizacije	prostor	publika	horizontalno	participativan	istraživanje
		2. neprofitne organizacije	2. udruge	resursi	stil	vertikalno	hijerarhija	produkcija sadržaja
			3. pojedinci		djelatnost			kreativna razmjena
					pravni oblik			

Tablica 2. Prijedlog podjele postojećih modela prema kategorizaciji

KLASTERI	PLATFORME	MREŽE	DRUŠTVENO-KULTURNI CENTRI
Zmajevo gnijezdo	Od malih nog(u)	Mreža društveno-kulturnih centara	Pogon Jedinstvo
FUNK	KLIKER	Operacija grad	Savez udruga Rojca
KunstTeatar	Klubtura	Mreža izvedbenih umjetnosti	Art radionica Lazareti
Antisezona		Kooperativa	KAoperativa

5.3. STRUKTURA ORGANIZACIJE I ODLUČIVANJA

Organizacijska struktura predodređuje specifičan način upravljanja i djelovanja te definira odnose i utjecaje među elementima zajedničkog djelovanja nekog tijela. Podjelom rada i grupiranjem poslova postiže se struktura koja se u praksi definira prema različitom stupnju organizacijske složenosti. Tako Tomislav Hernaus u udžbeniku *Organizacija* razlikuje horizontalnu i vertikalnu strukturu. Navodi kako je horizontalna diferencijacija „ (...) podjela poslova na istoj organizacijskoj (hijerarhijskoj) razini koja omogućava specijalizaciju rada i veću produktivnost zaposlenika“, a vertikalna podjela se zasniva na „ (...) hijerarhijskoj dekompoziciji zadataka više razine na zadatke nižih razina“. ⁴³ Dok je vertikalno upravljanje često zastupljeno u institucijama pa tako i u tradicionalnim kulturnim centrima, izvaninstitucionalna udruženja su prepoznala primjenu horizontalnog upravljanja ravnopravijom i konstruktivnijom. Tako se posljednjih godina u tom kontekstu koristi i izraz sudioničko upravljanje u kulturi koji se prema Ani Žuveli temelji na „ (...) intersektorskom povezivanju i partnerstvu te podrazumijevaju dinamičnu interakciju u procesima donošenja odluka u kojima svi uključeni sudjeluju u definiranju pravila igre, ujedno mogu poslužiti kao inspiracija za promišljanje uloge i mandata javnih institucija u kulturi te njihove moguće transformacije prema kvalitetnijem pristupu različitih grupa i pojedinaca proizvodnim i distribucijskim resursima javnog sektora, kao i većoj socijalnoj uključenosti, kulturnoj demokraciji i održivosti na lokalnim razinama“. ⁴⁴

⁴³ Hernaus, T. (2016.) „Diferencijacija i integracija organizacije“ u: *Organizacija*. Zagreb: Sinergija, str. 14 i 28.

⁴⁴ Žuvela, A. (2022.) „Organizacija i upravljanje“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, str. 38.

Sve češće uspostave civilno-javnih partnerstava potiču sudioničko upravljanje u kulturi u svrhu učinkovitijeg korištenja javnih resursa u djelovanju izvaninstitucionalne kulturno-umjetničke scene i uključivanju zajednice. Jedan od primjera takvog partnerstva je zagrebački Pogon Jedinstvo kojeg su zajednički osnovali Grad Zagreb i Savez udruga Operacija Grad. Osnivači nadgledaju rad Pogona i donose važne odluke o razvoju centra, Upravno vijeće upravlja Pogonom i donosi temeljne dokumente o radu i raspodjeli financijskih sredstava, a u sustav odlučivanja su uključeni i predstavnici članica Pogona iz civilnog sektora koji kao Programski savjet sudjeluju u organizacijskoj, financijskoj i programskoj strukturi na mandat od tri godine.

Još jedan primjer civilno-javnog partnerstva je društveno-kulturni centar Art radionica Lazareti koji je 2020. godine izdao knjigu *Lazareti prijepora / Lazareti suradnje / Mjesto zajednice*. U njemu predlaže novi model suradnje kojeg naziva partnerskim modelom, a proziva ga specifičnom, kontekstualno uvjetovanom varijacijom sudioničkog upravljanja unutar kojeg se sudjelovanje manifestira i implementira na različitim mjestima i okruženjima te ostavlja dovoljno fleksibilnosti u pojedinačnom i zajedničkom radu svih aktera.⁴⁵ Uz svoj novi model, razvili su i prijedlog radnih grupa modela suradnje i njihovih udruženja (Prilog 2).

Društveno-kulturni centri i klasteri imaju pogodnije uvjete za kontinuiranim sastancima, planiranjima i evaluaciji svog rada zbog dijeljenog prostora djelovanja članica, no definiranje organizacijske, tehničke i programske strukture unutar njihovog zasebnog i zajedničkog djelovanja možda zahtjeva jasniju regulativu zbog većeg broja dijeljenih resursa. Platforme i mreže često ne ovise toliko jedni o drugima za provođenje programa, no ujedno imaju i otežan protok informacija, razmjene i iskustava zbog dislociranosti njihovih članica. Savez udruga Klubtura je zato razvio specifičnu organizacijsku strukturu i model odlučivanja. Kroz svoj program razmjene i suradnje nakon provedenog projekta se njegovi nositelji automatski predlažu Skupštini kao potencijalni novi članovi. Nakon pristiglih prijedloga u Skupštinu su pozvani i svi predlagatelji projekata pa tako o njihovom prihvaćanju odlučuju i članovi Skupštine i sami predlagatelji.⁴⁶ E. Višnić navodi kako je Klubtura „ (...) utemeljena na participativnom i dinamičnom modelu, što je ključna odlika koja razlikuje Klubturu od bilo kojeg oblika članske mreže ili distribucijske agencije, ili pak fondacije koja daje i distribuira potpore“.⁴⁷

⁴⁵ Žuvela, A., Marčinko, P. (2020.) „DKC Lazareti“ u: *Lazareti prijepora/Lazareti suradnje/Mjesto zajednice*. Dubrovnik: Art radionica Lazareti, str. 28.

⁴⁶ Clubture: *Pravilnik saveza udruga Klubtura/mreže Clubture*, <https://www.clubture.org/info/dokumenti> (stranica posjećena 17. 8. 2023.)

⁴⁷ Višnić, E. (2008.) *Kulturne politike odozdo*. Amsterdam/Bukurešt/Zagreb: Policies for culture, str. 20.

U predloženim modelima dugoročnih suradnji od kojih svaka ima specifične programske, legislativne, prostorne i druge uvjete, strukture njihove organizacije i odlučivanja su nužno različite i prilagodljive. U tom kontekstu nije jednostavno doći do najbolje formule za djelovanje, no i ako se ona postavi, značajan doprinos za njezino provođenje zavisi o razvoju ljudskih potencijala. Sanjin Dragojević i Milena Dragičević Šešić u knjizi *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima* navode kako su u menadžmentu u kulturi potrebne kontinuirana profesionalna edukacija, motiviranje osoblja i utvrđivanje potrebe za konkretnim znanjima i vještinama u organizaciji.⁴⁸ Tako uz prilagođenu organizacijsku strukturu, pravilnu podjelu rada i kvalificirane aktere, modeli dugoročnih suradnji izvedbene scene imaju potencijal za uključenijim demokratskim angažmanom svojih članica i šire izvaninstitucionalne scene.

5.4. ZAKONODAVNI OKVIR

Jedan od prvih zakona donesenih u Republici Hrvatskoj bio je Zakon o kazalištima koji je stupio na snagu u studenom 1991. godine, a kojim se uređuje kazališna djelatnost kao dio kulturne i umjetničke narodne vrednote.⁴⁹ Druga verzija Zakona o kazalištima donesena je 2006. godine, a aktualni Zakon usvojen je 2023. godine. U prvom izdanju Zakona o kazalištima određeno je kako privatna kazališta, stalne i povremene kazališne družine mogu biti u vlasništvu domaćih i stranih fizičkih i građansko-pravnih osoba, no nije dodatno regulirano njihovo osnivanje i djelovanje. Pet godina kasnije donesen je *Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva* kojim se uređuju prava samostalnih umjetnika, osnivanje i djelovanje umjetničkih organizacija i mjere za poticanje kulturnog i umjetničkog stvaralaštva.⁵⁰ Vitomira Lončar u knjizi *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj* zaključuje kako je uz organizacijske promjene, taj Zakon donio i repertoarne promjene: „Oživljavaju male forme, putujuća kazališta, kazališta za djecu, budi se plesna scena i krajem devedesetih slika kazališnog života u Hrvatskoj potpuno je drugačija od one s početka desetljeća. Dakle, može se reći da tranzicija u kazalištu započinje tek donošenjem ovog Zakona“.⁵¹

⁴⁸ Dragojević, S. i Dragičević Šešić, M. (2008.) *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 147.

⁴⁹ *Zakon o kazalištima* („Narodne novine“, broj 61/1991)

⁵⁰ *Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva* („Narodne novine“, broj 43/1996)

⁵¹ Lončar, V. (2013.) *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Meandarmedia, str. 93.

Prema tom Zakonu, samostalni umjetnici su umjetnici izvan radnog odnosa kojima je umjetničko stvaralaštvo i djelovanje jedino i glavno zanimanje. Samostalni umjetnik dokazuje svoj status učlanjenjem u Hrvatsku zajednicu samostalnih umjetnika čime ostvaruje i pravo na uplatu obaveznih doprinosa za mirovinsko i zdravstveno osiguranje iz sredstava proračuna Republike Hrvatske. U Zakonu je donošena odluka da se umjetnici mogu osnivati u umjetničke organizacije. Njih mogu osnovati najmanje dva umjetnika koji su članovi neke od 38 umjetničkih strukovnih udruga, a pravo na provođenje profesionalne kazališne djelatnosti dobivaju upisom u očevidnik kazališta pri Ministarstvu kulture i medija.

Umjetničke organizacije mogu biti pokretači vlastitog modela dugoročne suradnje na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni u smislu osnivanja platforme. Ona u tom slučaju nije pravno tijelo, već njezini osnivač i članovi osiguravaju njezin rad projektno. Jedan primjer takve platforme je KLIKER čiji rad koordinira umjetnička organizacija VRUM.

Češća metoda je ipak osnivanje udruge koja je nositelj platforme, mreže, klastera ili sličnog udruženja. Prema *Zakonu o udrugama*⁵² djelovanje udruge se temelji na načelima neovisnosti, javnosti, demokratskog ustroja, neprofitnosti i slobodnog sudjelovanja u javnom životu.⁵³ Iako ne postoji zakonodavni okvir koji zasebno definira udruge koje za svoje članove nemaju fizičke, već primarno pravne osobe, za sada savezi udruga unutar svog statuta definiraju oblik svog udruženja kao takvog pa tako na primjer Savez udruga KLUBTURA u članku 3. svog statuta ističe da je on „ (...) oblik dobrovoljnog udruženja udruga koji djeluje kao nevladina, nestranačka i neprofitna organizacija“.⁵⁴ Zbog specifičnih ciljeva, organizacijskih struktura i načina financiranja ovakvih udruženja u kulturi, potrebno je zasebno pravno definirati njihove uvjete osnivanja i djelovanja. Jedan od primjera nedorečenosti pravnih okvira takvih udruženja navodi i jedan od ispitanika u publikaciji *Osvajanje prostora rada* koji djeluju hrvatskim organizacijama civilnog društva na području suvremene kulture i umjetnosti. Taj ispitanik djeluje u organizaciji koja je registrirana kao udruga, a navodi kako je *Zakonom o udrugama* propisano kako udruga do kraja godine mora donijeti proračunske planove za sljedeću godinu, a ista udruga ne može donijeti adekvatan plan aktivnosti i proračuna jer ne zna za koje aktivnosti će joj biti odobrena i kolika financijska sredstva.⁵⁵

⁵² *Zakon o udrugama je donesen* 2014. godine, a posljednji pročišćeni tekst zakona na snazi je od 1. siječnja 2023. godine.

⁵³ *Zakon o udrugama* („Narodne novine“, broj 74/2014)

⁵⁴ Klubtura: *Statut*, <https://www.clubture.org/info/dokumenti> (stranica posjećena: 15. 8. 2023.)

⁵⁵ Barada, V., Primorac, J. i Buršić, E. (2016.) *Osvajanje prostora rada*. Zagreb: Biblioteka Kultura nova, str. 105.

Do 17. veljače 2023. godine, izvedbena hrvatska scena je djelovala prema *Zakonu o kazalištima* donesenom 2006. godine. Novi zakon je donio razne izmjene u uređenju djelovanja unutar kazališne djelatnosti poput razgraničavanja ovlasti intendant/ravnatelja i kazališnog vijeća, definiranja modela financiranja javnih i nacionalnih kazališta od strane Ministarstva kulture i medija, omogućavanje prekvalifikacije i prava na mirovinu za baletne i plesne umjetnike koji su izgubili profesionalnu sposobnost za rad te mnogih drugih promjena. Čl. 6 s.1 novog *Zakona o kazalištima* navodi: „Kazalište i kazališna družina mogu se osnovati kao ustanova, trgovačko društvo, umjetnička organizacija ili kao druga pravna osoba uz uvjet da osiguraju rad profesionalnih umjetnika, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno“.⁵⁶ Postavlja se pitanje bi li ta izmjena mogla omogućiti udrugama, pa tako i raznim vrstama saveza udruga i suradničkih platformi da osnuju zasebno privatno kazalište te da se eventualno upišu u Očevidnik kazališta pri Ministarstvu kulture i medija i tako omogućće korištenje programskih sredstava iz javnih izvora.

Kroz značajan razvoj izvaninstitucionalne izvedbene scene u Hrvatskoj od donošenja prvih zakona u Republici Hrvatskoj, civilni sektor se sve više udružuje i djeluje u različitim okvirima, sa slojevitim organizacijskim, prostornim, financijskim i ljudskim konfiguracijama. Uz pokretanje raznih inicijativa odozdo, vlasti imaju dužnost redovnog praćenja razvitka zahtjeva kulturne scene i zadovoljavanja legislativnog okvira kulturne politike. V. Lončar zaključuje kako je između ostalog prije svega potrebno „ (...) donijeti Pojmovnik, odnosno, uskladiti nazivlje koje nije zadovoljavajuće. Različita su tumačenja pojmova kao što su kazalište, umjetnik, kazališna družina, kazališna kuća, potpora, subvencija, samostalni umjetnik, samozaposleni umjetnik, dječje kazalište, kazalište za djecu, profesionalno kazalište, nezavisno kazalište i dr. Pojmovnik bi trebao biti sastavni dio *Zakona o kazalištima*, a vezano uz ovu temu potrebno je otvoriti dijalog s Državnim zavodom za statistiku i Ministarstvom financija“.⁵⁷

5.5. PROGRAM

Modeli dugoročnih suradnji oformljuju se prema unaprijed definiranim ciljevima po kojima se utvrđuje koje vrste članica mogu djelovati kroz udruženje, ali i koje će aktivnosti članice i udruženje provoditi kako bi ostvarili zajedničke ciljeve. Platforme, mreže, klasteri, društveno-

⁵⁶ *Zakon o kazalištima* („Narodne novine“, broj 23/2023)

⁵⁷ Lončar, V. (2013.) *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Meandarmedia, str. 319.

kulturni centri i druga udruženja koja djeluju na području izvaninstitucionalnih izvedbenih umjetnosti svoj program mogu usmjeriti prema umjetničkom stvaralaštvu, razmjeni, edukaciji, promociji, društvenom i kulturnom diskursu, zagovaranju potreba svog područja djelovanja unutar kulturne politike i drugim specifičnim ciljevima.

Od prethodno definiranih modela dugoročnih suradnji na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni, može se zaključiti kako je klaster najviše uvjetovan programom kojeg provodi. Naime, njegov najveći fokus je na zajedničkom programu svojih članica kao i njihovim neovisnim umjetničkim programima. Uzevši u obzir neke od postojećih klastera, nadalje će se predložiti tri osnovna principa njihovog programiranja, tj. razloga za osnivanjem. Jedan od principa može biti stvaranje sadržaja za specifičnu (istu) ciljanu skupinu publike. Primjer takvog pristupa je klaster Zmajev gnijezdo kojeg je 2016. godine pokrenula Mala scena. Klaster se sastojao od sedam izvaninstitucionalnih kazališta za djecu koja su izvodila svoje predstave u prostoru Male scene na zagrebačkom Medveščaku. Njihova je namjera bila pružati si međusobnu podršku u različitim resursima, producirati najmanje sedam premijera godišnje i izvoditi predstave svaki dan u tjednu.⁵⁸ Klaster se vrlo brzo zatvorio te nije ostvarena niti prva sezona na način na koji je planirana. Prednost ovakve vrste klastera su pogodni kapaciteti za jaču vidljivost njegovih programa i programa njegovih članica zbog kvalitetno usmjerenih promotivnih aktivnosti prema zajedničkoj ciljanoj publici. Uz zajednički rad na vidljivosti njegovih članica, kvalitetnu promociju jedinstvenog fizičkog prostora u kojemu određena publika može redovno pratiti svoj sadržaj i demokratske uvjete učlanjenja u klaster, ovakav oblik bi mogao pružiti opću ponudu izvaninstitucionalnog izvedbenog djelovanja u Zagrebu namijenjenog specifičnoj publici. Iako se iz prethodno navedenog može pretpostaviti kako je namjera svakog klastera da njegove članice do neke mjere dijele publiku, ovaj princip je izdvojen zbog specifičnosti svoje interesne publike, a time i sadržaja kojeg proizvodi.

Drugi oblik ja moguće mjeriti prema umjetničkoj estetici. Program takvog klastera usmjeren je na oblikovanje specifičnog stilskog identiteta kojeg će kroz nove produkcije istraživati i razvijati. Poput KunstTeatra, on okuplja manji broj autora koji djelomično dijele ideje svog umjetničkog izričaja. Treći princip programiranja unutar klastera okuplja članice koje provode različite umjetničke djelatnosti, a osniva se kako bi pružio pregled izvaninstitucionalne umjetničke scene na određenom području. S tim se razlogom osnovao koprivnički FUNK koji

⁵⁸ Nacional: „Zmajev gnijezdo“ prvi hrvatski neovisni klaster, <https://www.nacional.hr/zmajev-gnijezdo-prvi-hrvatski-neovisni-kazaliski-klaster/> (stranica posjećena: 18. 8. 2023.)

za sada pretežno okuplja udruženja na području glazbe, no uz gostovanja ostalih djelatnosti i njihovih zadanih ciljeva ima pretenziju formalno proširiti svoj djelatnosti članova.

Navedeni principi sklapanja programa mogu biti i načela platformi. One se između ostalog, mogu nadalje razlikovati i po tome služe li članicama za razmjenu programa i informacija ili uključuju i zajednički rad među članicama u stvaranju novih projekata. Platforma Od malih nog(u) čiji su članovi organizacije i umjetnici koji stvaraju kazalište za djecu i mlade, djeluje kako bi umrežila dionike na regionalnoj izvedbenoj sceni za djecu i mlade i organizirala teorijske i edukativne programe. Ona ne proizvodi vlastiti umjetnički program, ali među svojim članicama razmjenjuje informacije, promovira njihov rad, objavljuje dramske tekstove svojih članova i članica, objavljuje kritike te izdaje teorijske publikacije na interesnu temu.

Platforme koje stvaraju vlastiti umjetnički sadržaj možda imaju otežan rad na svojoj vidljivosti i poticaj zajedničkog umjetničkog stvaralaštva zbog dislociranosti svojih članica, ali je iz prethodno navedenog vidljivo kako mogu biti odličan poticaj za umjetničku i iskustvenu razmjenu i decentralizaciju sadržaja.

Ranije definirane suradničke mreže ne proizvode umjetnički sadržaj, već svoj program usmjeravaju ka poboljšanju društvenih, političkih, legislativnih i materijalnih uvjeta za umjetničko stvaralaštvo. Njihov je rad orijentiran prema provođenju edukativnih programa, zagovaračkih aktivnosti, inicijativi podrške zajednici i izdavanju stručnih publikacija.

Društveno-kulturni centri za razliku od klastera stvaraju raznolikiji umjetnički i edukativni program namijenjen različitim skupinama publike.⁵⁹ Njegove članice stvaraju iz svih umjetničkih djelatnosti, a dijeljeni prostor im omogućuje i povezivanje, kreativnu razmjenu i dugoročno umjetničko i teorijsko istraživanje. Sve su češći i programi rezidencija kojima centri na određeno vrijeme pružaju svoje prostorne i druge kapacitete umjetnicima, umjetnicama i organizacijama s izvaninstitucionalne izvedbene scene, poput relativno novog programa rezidencija i gostovanja u Centru mladih Ribnjak.

5.6. FINANCIRANJE

Izvaninstitucionalna izvedbena scena je od 1990-ih godina postala sve konkurentnija, zbog čega je nužno da njezini dionici za uspješno djelovanje diversificiraju svoje resurse. Razvoj scene

⁵⁹ Primjeri takvih programa su vidljivi u umjetničkim, diskurzivnim i drugim programima *Pogona*, *Art radionice Lazareti*, *Savezu udruga Rojca* i dr.

kroz vrijeme potiče i lokalne i nacionalne kulturne politike na osiguravanje novih programa financiranja i rad na pravednijoj raspodjeli subvencija unutar kulturnog sektora. Djelovanje umjetničkih organizacija i udruga na izvedbenoj sceni je velikom većinom financirano iz javnih izvora i to pretežito po projektu. To je i jedan od razloga otežane dugoročne održivosti organizacija, a jedan od pristupa poboljšanju dugoročnih uvjeta rada su strateška povezivanja. Nositelji kulturnih politika tako sve više subvencioniraju programe koji potiču dugoročne javno-civilne suradnje (poput Javnog poziva za financiranje programa kulture i umjetnosti u zajednici Grada Zagreba) i programe platformi (poput Zaklade „Kultura Nova“ i Kreativne Europe).

Kao i u ostatku Europe, a potaknuti općom tendencijom umjetnika za istraživanjem i eksperimentiranjem među različitim djelatnostima, financijeri podržavaju sve veći broj interdisciplinarnih projekata. Oni se često ostvaruju u javno-civilnom partnerstvu, suradnji organizacija u umjetničkom polju s onima u znanstvenom, suradnji civilnog s privatnim (na primjer tehničkim) sektorom i brojnim drugim mogućim oblicima: „Najčešći oblici intersektorskih strateških projekata podrazumijevaju ugovorom planirane dugoročne aktivnosti u području kulture i turizma; kulture i obrazovanja; kulture u procesima urbane regeneracije postindustrijskih ili poslijeratnih gradova; kulture u funkciji socijalne inkluzivnosti i razvoja manjih sredina itd“.⁶⁰

Kreativna Europa provodi natječaje za financiranja europskih projekata suradnje, europske platforme za promociju umjetnika u nastajanju te europskih mreža kulturnih i kreativnih organizacija. Projekti suradnje se financiraju u kategorijama manjeg razmjera (engl. *small scale*, s najmanje tri partnera iz tri različite države), srednjeg razmjera (engl. *medium scale*, s najmanje pet partnera iz pet različitih država) i većeg razmjera (engl. *large scale*, s najmanje 10 partnera iz 10 različitih država). Ovim pozivom se sufinanciraju kratkoročni suradnički projekti u trajanju od najviše 48 mjeseci, ali postoji mogućnost da prijavitelji u vlastitoj organizaciji nastave suradnju u sklopu dugoročnijih suradnji vlastitih članica, tj. pravnih tijela. Poziv za sufinanciranje platformi odnosi se na projekte koji potiču jačanje vidljivosti i cirkulacije europskih umjetnika u nastajanju te rada izvan vlastitih država djelovanja. Platforme koje se prijavljuju moraju imati najmanje 11 pravnih tijela iz različitih država kao članica. Treći poziv Kreativne Europe koji je vezan za suradničke modele je poziv za financiranje europskih

⁶⁰ Dragojević, S. i Dragičević Šešić, M. (2008.) *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 128.

mreža.⁶¹ Iako u Pregledu poziva Kreativne Europe za podnošenje prijedloga 2021. nije naveden minimalan broj europskih država djelovanja članica mreža, prijavitelji kojima je omogućeno financiranje putem ovog poziva su većinom veće transnacionalne mreže s velikim brojem članica iz više europskih zemalja.⁶² Navedeni pozivi Kreativne Europe su odličan poticaj dionicima na izvedbenoj sceni za dugoročne suradnje, razmjene znanja, umjetnika i radova te ostvarivanje drugih ciljeva umrežavanja, no na žalost modeli suradnji koji djeluju na jednom lokalnom području nemaju velikih mogućnosti u dobivanju poticaja za svoje djelovanje kroz Kreativnu Europu osim kao manjinski partneri/članovi nekih većih projekata ili mreža. Jedna od mogućnosti sufinanciranja djelovanja ovakvih udruženja je kroz Europski socijalni fond i njegov program Učinkoviti ljudski potencijali. Ti se programi održavaju u periodu od sedam godina, unutar kojih se objavljuje niz različitih natječaja. Kroz taj program se financiraju i Klubtura s projektom Nova javna kultura i prostori društvenosti⁶³ te Art radionica Lazareti s projektom Mjesto Zajednice⁶⁴. Ovakva udruženja imaju i druge mogućnosti financiranja iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova poput programa Konkurentnosti i kohezije i Europskog fonda za regionalni razvoj.

Zakonom o kulturnim vijećima je 2001. godine osnovano Vijeće za medijske kulture koje je podržalo inicijativu osnivanja javne Zaklade „Kultura nova“. Ona je svojim osnivanjem postala jedna od najvažnijih podrški izvaninstitucionalnoj suvremenoj umjetničkoj sceni jer je između ostalog pružala financijsku podršku i za provođenje programa redovne djelatnosti udruga i organizacija, vođenje platformi i upravljanja prostorima za kulturu i umjetnost. Zaklada „Kultura nova“ od 2016. godine jednom godišnje objavljuje poziv za programsko područje razvoja suradničkih platformi u Republici Hrvatskoj. Poziv je bio otvoren za platforme koje su usmjerene prema dugoročnom djelovanju, ali i one koje se udružuju privremeno oko provedbe projektnih aktivnosti. Neke od platformi kojima je u 2022. godini odobrena prijava za ovo programsko područje su Klubtura, Art radionica Lazareti i KAoperativa.⁶⁵ Zaklada je kroz

⁶¹ Creative Europe: *Overview of the Creative Europe Calls for proposals 2021: Culture strand*, <https://culture.ec.europa.eu/document/overview-of-the-creative-europe-calls-for-proposals-2021-culture-strand> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

⁶² Neki od trenutno financiranih projekata izvedbenih umjetnosti u sklopu poziva za mreže su *International network for contemporary performing arts (IETM)* s više od 530 umjetničkih organizacija i umjetnika/ca te *International Association of Theatre for Children and Young People (ASSITEJ)* s članicama iz 75 različitih zemalja.

⁶³ Klubture: *Projekt Nova javna kultura i prostori društvenosti*, <https://www.klubture.org/novosti/projekt-nova-javna-kultura-i-prostori-drustvenosti> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

⁶⁴ Art radionica Lazareti: *Projekti*, <https://www.arl.hr/projekti/> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

⁶⁵ Zaklada „Kultura nova“: *Rezultati Programa podrške 2022 – rok 1. 9. 2022., Programsko područje 4: Razvoj suradničkih platformi u Europi*, <https://kulturanova.hr/program-podrške/arhiva/2022-1-9-2022/rezultati-programa-podrške-2022-ndash-rok-1-9-2022> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

godine djelovanja provodila različita programska područja koja je redovno nadopunjavala i izmjenjivala, no u posljednjem je pozivu iz 2023. godine napravila veće preinake. Još uvijek je prijava omogućena isključivo udrugama i umjetničkim organizacijama koje djeluju na području suvremene kulture i umjetnosti, no ovogodišnja podrška je raspisana u samo dva programska područja: Organizacijski razvoj i Razvoj novih organizacija. Unutar područja Organizacijskog razvoja, prijavitelji mogu aplicirati svoj program u jednoj od četiri kategorije koje se razlikuju prema maksimalnom iznosu dodijeljenih financijskih sredstava, kao i drugim operativnim uvjetima djelovanja prijavitelja. Podrška je namijenjena za operativne troškove organizacije, ali prijavljeni program može obuhvaćati sve kulturno-umjetničke aktivnosti koje organizacija planira provoditi u narednoj godini.⁶⁶

Nova raspodjela Zakladinih programskih područja je onemogućila pojedincima koji ne djeluju kroz udrugu ili umjetničku organizaciju poticaj za manje projekte istraživanja i mobilnosti, ali je napravila konstruktivan potez za dionike na suvremenoj umjetničkoj sceni u smislu poticanja dugoročnog planiranja organizacijskog razvoja, programa i povezivanja.

⁶⁶ Zaklada „Kultura nova“: *Javni poziv na Program podrške 2023 s rokom prijave 30. 8. 2023.*, <https://kulturanova.hr/program-podrske/aktivni-pozivi/program-podrske-2023-rok-30-8-2023> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

6. ZAKLJUČAK

Izvedbena scena 20. stoljeća obilježena je nizom pokreta odvajanja umjetnika, umjetnica i umjetničkih družina iz institucionalnih okvira djelovanja i stvaranja umjetničkog programa. Nakon 2001. godine, dionici na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni sve češće provode suradničke projekte, aktivnije se zalažu za poboljšanje političkih, društvenih i zakonodavnih uvjeta rada te djeluju s ciljem razvoja izvedbene umjetničke scene kao cjeline. Danas se ta scena u Zagrebu, ali i Hrvatskoj, sastoji od velikog broja samostalnih i nezavisnih umjetnika i umjetnica, umjetničkih organizacija i udruga koji raspolažu vrlo ograničenim financijskim, prostornim i materijalnim resursima za provođenje svojih umjetničkih programa i organizacijski razvoj. Kako bi njihov rad bio održiv, potrebno je provoditi višegodišnja planiranja, strateška povezivanja, diversifikaciju resursa i kvalitetnu evaluaciju svog djelovanja. Jedan od važnijih principa povezivanja su i dugoročne suradnje umjetničkih organizacija i udruga koje djeluju na umjetničkoj sceni. Međusobnim utjecajima u umjetničkom stvaralaštvu, kao i razmjenom materijalnih, organizacijskih, umjetničkih i drugih resursa, cilj ovakvih suradnji je kreiranje samoodržive strukture kako bi njezini dionici mogli podizati razinu kvalitete umjetničkih sadržaja, organizacijskih resursa, razvoja publike i općenitog djelovanja zajednice na umjetničkoj sceni.

Pregledom raznolikih postojećih dugoročnih suradnji na hrvatskoj izvaninstitucionalnoj umjetničkoj sceni, ovaj rad je predložio kategorizaciju postojećih i mogućih oblika unutar četiri osnovna modela. Tom kategorizacijom, rad je prikazao teorijske okosnice po kojima je moguće usmjeriti rad organizacija sukladno unutarnjim i vanjskim kapacitetima te vlastitim ciljevima, a koje mogu biti poticaj za stvaranje drugačijih i specifičnih metoda djelovanja u praksi.

Prvi model klastera temelji se na udruživanju prostorno povezanih pravnih tijela koja djeluju na istim ili različitim područjima umjetnosti i kulture. Razlog njihovog udruživanja je stvaranje zasebnih umjetničkih sadržaja, ali i zajedničkog programa koji čini identitet njihovog klastera. Jedna od beneficija ove vrste dugoročne suradnje je i dijeljenje i razmjena materijalnih resursa s ciljem stvaranja održivog organizacijskog i umjetničkog djelovanja članica, kao i samog klastera.

Sličnu motivaciju za povezivanje nosi i platforma, koja nema zajednički prostor niti materijalne resurse, ali njezine članice također dijele prioritet u razvoju i promociji vlastitog umjetničkog djelovanja. Platforme mogu omogućavati članicama razmjenu programa i informacija te

ponuditi pojačanu vidljivost, ali mogu uključivati i zajednički rad među članicama u stvaranju novih projekata.

Mreže su također mogući oblik dugoročnih suradnji na umjetničkoj sceni, a slično platformama ne dijele zajednički prostor niti druge materijalne resurse. One svoj program usmjeravaju s ciljem poboljšanja društvenih, političkih, legislativnih i materijalnih uvjeta za djelovanje svojih članica, ali i drugih aktera unutar njihovog interesnog područja. Suradničke mreže djeluju u svrhu zagovaranja ravnopravnijeg i kvalitetnijeg sustava djelovanja na području kulture, pa tako svojim programima potiču i edukaciju, stručni diskurs i zajedničke inicijative zbog ostvarivanja zajedničkih ciljeva.

Četvrti model društveno-kulturnog centra razlikuje se od tradicionalnih kulturnih centara koji su javne kulturno-obrazovne ustanove s ciljem omogućavanja pristupa kulturnih i edukativnih sadržaja zajednici. Novi društveno-kulturni centri osnivaju se principom odozdo, a djeluju isključivo zbog pružanja sadržaja zajednici, već i primarno zbog omogućavanja sudjelovanja i umjetničkog djelovanja zajednice. Programi društveno-kulturnih centara mogu sadržavati široki spektar umjetničkih, društvenih i edukativnih aktivnosti.

Navedeni modeli suradnje mogu djelovati kao registrirano pravno tijelo, neformalna inicijativa ili civilno-javno partnerstvo. Zakonodavni okvir unutar kojeg djeluju akteri na izvaninstitucionalnoj sceni se od 1991. godine donošenjem prvog *Zakona o kazalištima* i 1996. donošenjem *Zakona o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva*, povremeno izmjenjuje, no još uvijek ne postoji optimalno usustavljen okvir unutar kojega tematizirana udruženja mogu učinkovitije djelovati.

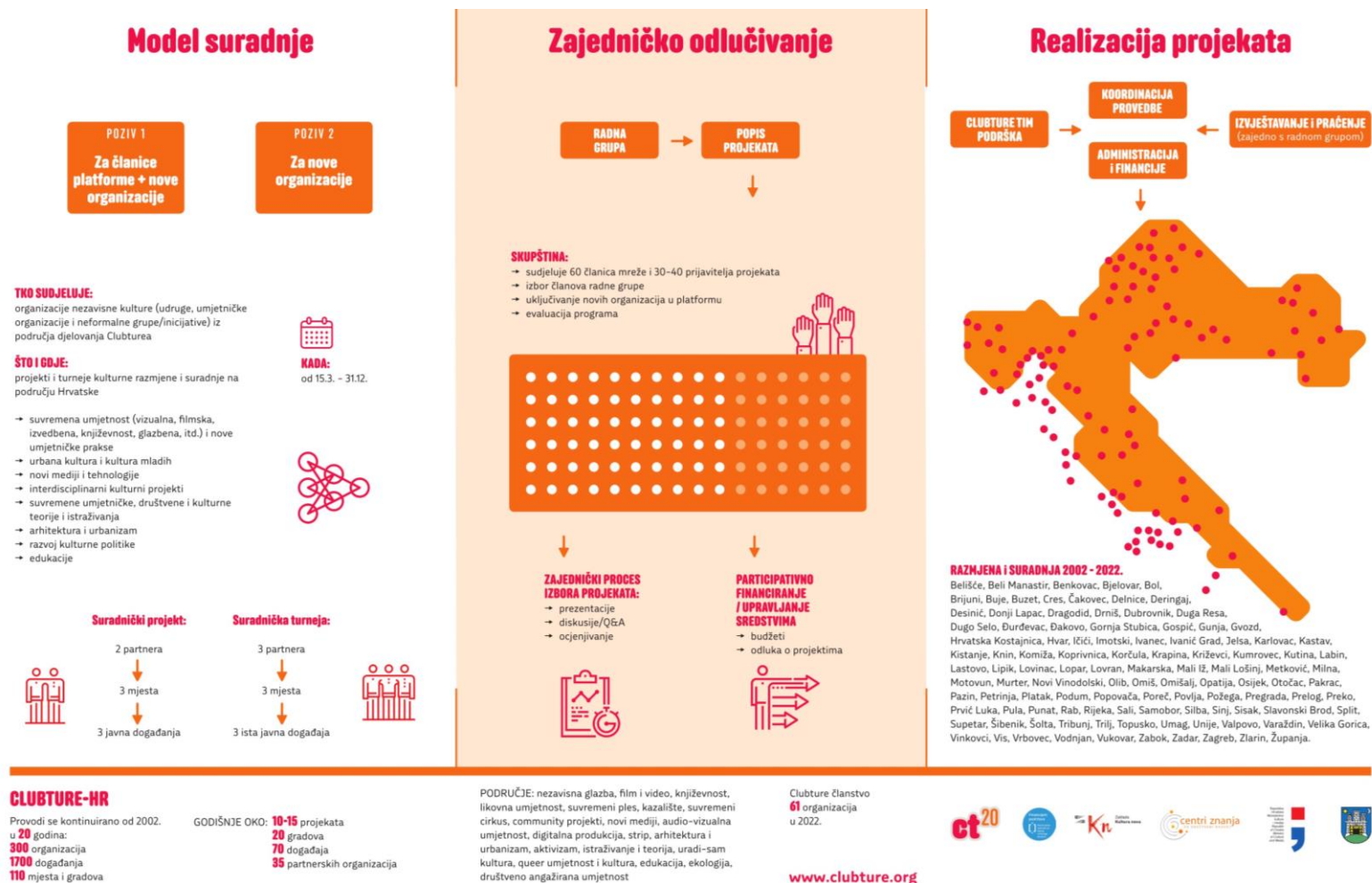
Poput cjelokupne izvaninstitucionalne izvedbene scene u Republici Hrvatskoj, i sami modeli dugoročnih suradnji imaju vrlo male mogućnosti postizanja samoodrživosti u financijskom smislu. Privilegija navedenih oblika suradnji je mogućnost financiranja iz različitih izvora, a time i povezivanje i razmjena resursa među članicama, kao i sa strane samog udruženja. Potaknuti mijenama, tendencijama i izazovima na suvremenoj izvedbenoj sceni, tijela vlasti uzastopno razvijaju nove koncepte i prioritete u subvencioniranju kratkoročnih i dugoročnih suradnji, a ovisno o pravnim oblicima djelovanja unutar udruženja, za navedene modele postoji sve više mogućnosti financiranja od strane članice, ali i od strane udruženja.

Posvećenim planiranjem te uzastopnim praćenjem i evaluacijom, različiti modeli dugoročnih suradnji dionika na izvaninstitucionalnoj izvedbenoj sceni mogu postići vlastitu stabilnost i potencijal za uspješnije umjetničko i društveno djelovanje svojeg udruženja i svojih članica.

Osim toga, ovakve su inicijative od 1990-ih godina imale značajan utjecaj i na razvoj cjelokupne izvedbene scene u Hrvatskoj i izvan nje, a razradom i detektiranjem sustavnijih modela njihovog djelovanja mogu pridonijeti boljim uvjetima rada izvaninstitucionalne izvedbene scene na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

7. PRILOZI

Prilog 1. statistika programa Clulture – HR: programska razmjena i suradnja

Prilog 2. Art radionica Lazareti: Prijedlog radnih grupa modela suradnje i njihovih zaduženja

PROGRAMSKA RADNA GRUPA	TEHNIČKA RADNA GRUPA
Razvoj zajedničkih programa	Izrada repozitorija tehničke opreme
PR & marketing zajedničkih aktivnosti	Sporazum o dijeljenju tehničke opreme (cjenik, obeštećenja, uvjeti najma itd.)
Lokalna, nacionalna, međunarodna suradnja i razvoj publike	Koordinacija troškova hladnog pogona i tekuće održavanje
Koordinacija svih programa i integrirani kalendar	Zajednički plan ulaganja u opremu (dokapitalizacija) + usuglašavanje cjenika i pravila korištenja opreme
Održavanje kontinuirane komunikacije svih korisnika	Pitanje vanjskih prostora + usuglašavanje cjenika i pravila korištenja
Usuglašavanje cjenika i pravila korištenja	Sigurnost i čistoća
Korištenje platoa (programski i tržišni sadržaji)	Tehničko pitanje urbane opreme (natpisi, klupe, rasvjeta)
Komunikacija sa susjedstvom (škola, restoran itd.)	Komunikacija sa susjedstvom (škola, restoran itd.), korištenje i održavanje Komarde

8. LITERATURA

KNJIGE I ZAKONI

Barada, V., Primorac, J. i Buršić, E. (2016.) *Osvajanje prostora rada*. Zagreb: Biblioteka Kultura nova.

Batušić, N. (1978.) *Povijest hrvatskog kazališta*. Zagreb: Školska knjiga.

Borić Cvenić, M (2021.) „Utjecaj kreativnih industrija na društvo, ekonomski i regionalni razvoj – usporedba Europske unije i Republike Hrvatske“ u *Zbornik Globalni izazovi i regionalne posebnosti*. Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku et al.

Celakoski, T. (2022.) „Novi kulturni centri“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske.

Dragojević, S. i Dragičević Šešić, M. (2008.) *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Hernaus, T. (2016.) „Diferencijacija i integracija organizacije“ u: *Organizacija*. Zagreb: Sinergija.

Klaić, D. (2012.) *Resetting the Stage*. Bristol: Intellect.

Letunić, A. i Karaulić, J. (2022.) *Kako graditi mreže i zašto*. Zagreb: Kooperativa – Regionalna platforma za kulturu.

Lončar, V. (2013.) *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Meandarmedia.

Obadić, A. i Tica, J. (2016.) *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Ostojić, L. i Sirovica, H. (2021.) *Mreža Clubture: 20 godina razmjene i suradnje*. Zagreb: Savez udruga Klubtura.

Perišić, Lj. (2022.) „Tradicionalni kulturni centri“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske.

Sekelj, S. (2022.) „Umrežavanja i suradnje kulturnog sektora u Hrvatskoj“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske.

Selem, P. (1979.) *Otvoreno kazalište*. Zagreb: Teatrologijska biblioteka.

Sirovica, H. (2020.) „Između okoštalogosti i propulzivnosti: programska djelatnost zagrebačkih kulturnih centara“ u: *Praksa bez pravnog okvira*. Zagreb: Kurziv.

Vidović, D. i Žuvela, A. (2018.) „Sudjelovanje u kulturi“ u: *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkog upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Biblioteka Kultura Nova.

Vidović, D., Žuvela, A. i Mišković, D. (2018.) „Vizija društveno-kulturnih centara“ u: *Uradimo zajedno. Prakse i tendencije sudioničkog upravljanja u kulturi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Biblioteka Kultura Nova.

Višnić, E. (2008.) *Kulturne politike odozdo*. Amsterdam/Bukurešt/Zagreb: Policies for culture.

Zakon o kazalištima („Narodne novine“, broj 61/1991)

Zakon o kazalištima („Narodne novine“, broj 23/2023)

Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva („Narodne novine“, broj 43/1996)

Zakon o udrugama („Narodne novine“, broj 74/2014)

Žuvela, A. (2022.) „Organizacija i upravljanje“ u *Pregled kulturnog razvoja i politika*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske.

Žuvela, A., (2020.) „Pojmovnik“ u: *Lazareti prijepora/Lazareti suradnje/Mjesto zajednice*. Dubrovnik: Art radionica Lazareti.

Žuvela, A., Marčinko, P. (2020.) „DKC Lazareti“ u: *Lazareti prijepora/Lazareti suradnje/Mjesto zajednice*. Dubrovnik: Art radionica Lazareti.

INTERNETSKI IZVORI

Art radionica Lazareti: *Projekti*, <https://www.arl.hr/projekti/> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

Centar mladih Ribnjak: *Javni poziv Centra mladih „Ribnjak“*, <https://www.cmr.hr/centar-mladih-ribnjak/javni-poziv-centra-mladih-ribnjak/?fbclid=IwAR0ZJdWZz1HpVE-Lr2z4k9-C5RsoLgOWsmDw69IulXwZJ7nXpneP2-VSzPg> (stranica posjećena 15. 2. 2023.)

Clubture: *CLUBTURE-HR: programska razmjena i suradnja*, https://www.clubture.org/system/repository/file/200/infografika_CT_2.png (stranica posjećena 17. 8. 2023.)

Clubture: *Pravilnik saveza udruga Klubtura/mreže Clubture*, <https://www.clubture.org/info/dokumenti> (stranica posjećena 17. 8. 2023.)

Clubture: *Projekt Nova javna kultura i prostori društvenosti*, <https://www.clubture.org/novosti/projekt-nova-javna-kultura-i-prostori-drustvenosti> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

Creative Europe: *Overview of the Creative Europe Calls for proposals 2021: Culture strand*, <https://culture.ec.europa.eu/document/overview-of-the-creative-europe-calls-for-proposals-2021-culture-strand> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

Egrađani: *Osnivanje umjetničkih organizacija*, <https://gov.hr/hr/osnivanje-umjetnickih-organizacija/1374> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

Ekonomski portal: *Operativno planiranje*, <https://ekonomskiportal.com/operativno-planiranje/> (stranica posjećena: 20. 9. 2023.)

Grad Zagreb: *Projekt Zagrebački kreativni klaster Gredelj*, <https://www.zagreb.hr/kreativni-klaster-gredelj/45649> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

Kliker: *Misija*, <https://www.klikerplatform.com/kliker/9-2> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

Klubtura: *Statut*, <https://www.clubture.org/info/dokumenti> (stranica posjećena: 15. 8. 2023.)

Kooperativa: *Forum – 10 godina Kooperative*, <https://platforma-kooperativa.org/hr/vijesti/forum-10-godina-kooperative-conclusions/> (stranica posjećena 17. 8. 2023.)

Kooperativa: *Statut Kooperative – regionalne platforme za kulturu*, <https://platforma-kooperativa.org/hr/home-hr/?topmenu=about&topsubmenu=dokumenti> (stranica posjećena 15. 7. 2023.)

Kooperativa: *Upravni odbor*, <https://platforma-kooperativa.org/hr/home-hr/?topmenu=about&topsubmenu=upravni-odbor> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

KunstTeatar: O nama, <https://www.kunstteatar.hr/o-nama/> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

Ministarstvo kulture i medija: *Očevidnik kazališta*, <https://min-kulture.gov.hr/o-ministarstvu-15/kulturne-politike-52/registri-upisnici-ocevidnici/ocevidnici/ocevidnik-kazalista-16739/16739> (stranica posjećena 1. 7. 2023. godine)

Ministarstvo kulture i medija: *Popis umjetničkih strukovnih udruga na temelju čijih potvrda se ostvaruju porezne olakšice*, <https://min-kulture.gov.hr/popis-umjetnickih-strukovnih-udrugana-temelju-cijih-potvrda-se-ostvaruju-porezne-olaksice/6367> (stranica posjećena: 1. 8. 2023.)

Mrakovčić, M., Kulturpunkt.hr: *U pravcu sudioničkog upravljanja prostorom*, <https://kulturpunkt.hr/tema/u-pravcu-sudionickog-upravljanja-prostorom/?fbclid=IwAR0rhEjl7ZkthIz6RWpH4QETKZOoaHx8LRBF1pHHpxvGSYhmD8lWo-kEI> (stranica posjećena: 15. 7. 2023.)

Mreža društveno-kulturnih centara: *Strateški plan razvoja udruge za razdoblje 2022.-2024.*, <https://www.mrezadkc.hr/dokumenti/> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

Nacional: *„Zmajev gnijeздо“ prvi hrvatski neovisni klaster*, <https://www.nacional.hr/zmajev-gnijezdo-prvi-hrvatski-neovisni-kazalisni-klaster/> (stranica posjećena: 18. 8. 2023.)

Operacija: grad: *Operacija grad*, <https://operacijagrad.net/info/operacija-grad> (stranica posjećena: 1. 8. 2023.)

Oxford English Dictionary: *Cluster*, <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=cluster&tl=true> (stranica posjećena: 17. 8. 2023.)

Pogon Jedinstvo: O nama, *Upravljanje*, <https://www.pogon.hr/o-nama/sto-i-kako-radimo/upravljanje/> (stranica posjećena 29. 1. 2023.)

Teatar &TF: Raspored, <http://itd.sczg.hr/events/> (stranica posjećena 5. 9. 2023.)

Zaklada „Kultura nova“: *Javni poziv na Program podrške 2023 s rokom prijave 30. 8. 2023.*, <https://kulturanova.hr/program-podrske/aktivni-pozivi/program-podrske-2023-rok-30-8-2023> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)

Zaklada „Kultura nova“: *Rezultati Programa podrške 2022 – rok 1. 9. 2022.*, *Programsko područje 4: Razvoj suradničkih platformi u Europi*, <https://kulturanova.hr/program-podrske/arhiva/2022-1-9-2022/rezultati-programa-podrske-2022-ndash-rok-1-9-2022> (stranica posjećena: 5. 9. 2023.)